

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЛОГІКА”**

Харків
2013

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

Електронна копія

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЛОГІКА”**

(галузь знань 0304 “Право”, 0302 “Міжнародне право”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародні відносини”)

для студентів I курсу денної форми навчання

**Харків
2013**

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни “Логіка” (галузь знань 0304 “Право”, 0302 “Міжнародне право”; освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”; напрям підготовки 6.030401 “Правознавство”, 6.030202 “Міжнародні відносини”) для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. Е. Зархіна та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 90 с.

У к л а д а ч і: О. М. Юркевич,
В. Д. Титов,
С. Е. Зархіна,
О. П. Невельська-Гордєєва,
Ж. О. Павленко,
С. Д. Цалін

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 2 від 14.02.2013 р.)*

1. ВСТУП

Логіка є дисципліною, яка вивчається за вільним вибором студентів. Її викладання сприяє формуванню і розвитку логічної культури майбутніх юристів.

Предметом логіки виступають форми думки при правильному мисленні і закони, за якими відбувається мислення в пошуках істини.

Мета опанування цією дисципліною – засвоєння форм думки і законів правильного мислення.

У результаті вивчення логіки студенти повинні:

- **знати** особливості абстрактного мислення та його основні закони; специфіку вираження в мові;

- **мати уявлення** про природу та процес логічного мислення, основи традиційних і сучасних теорій поняття, судження, умовиводу, гіпотези, доведення та ін.;

- **вміти** використовувати закони логіки і правила побудови та аналізу понять, суджень, умовиводів, гіпотез, доведень, норм права; користуватися засобами традиційної й сучасної логіки в аналізі думок, висловлених природною мовою.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ЛОГІКА”

№	Назва теми	Всього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль I. Предмет та значення логіки. Поняття					
1.1	Предмет та значення логіки	6	2	2	2
1.2	Логіка і мова	4	2	–	2
1.3	Логічна характеристика понять. Види понять	10	2	4	4
1.4	Логічні операції з поняттями	12	4	4	4
Змістовий модуль II. Судження. Основні закони логіки					
2.1	Судження	12	4	4	4
2.2	Основні закони логіки	6	2	2	2
Змістовий модуль III. Умовивід. Доведення					
3.1	Загальна характеристика умовиводів	5	1	2	2
3.2	Дедуктивні умовиводи	9	3	4	2
3.3	Недедуктивні умовиводи	6	2	2	2
3.4	Доведення і спростування	8	2	4	2
3.5	Гіпотеза	6	2	2	2
Індивідуальна робота		6			
Разом		90	26	30	28

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України ім. Ярослава Мудрого”
(протокол № 3 від 16.11.2012 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ЛОГІКА”

Розділ 1. Предмет та значення логіки. Поняття

Предмет та значення логіки. Походження і значення поняття “логіка”. Інтуїтивна і наукова логіка. Місце логіки у структурі наукового пізнання та системі наук.

Поняття про мислення. Чуттєве пізнання та абстрактне мислення. Особливості абстрактного мислення.

Поняття “логічна форма (структура)”. Основні логічні форми: поняття, судження, умовивід. Поняття “логічний закон”. Істинність та формальна правильність міркувань. Історія науки логіки.

Загальнотеоретичне та практичне значення логіки. Значення логіки для правознавства та юридичної практики.

Логіка і мова. Проблема співвідношення мислення і мови. Функції мови. Штучні та природні мови. Логічний аналіз мови як спосіб вияву логічних форм та структур. Семіотичний підхід до мови. Поняття “знак” і види знаків. Значення і смисл. Види смислів. Рівні семіотичного аналізу мови. Семіотичний “трикутник”.

Взаємодія мови логіки та мови права як семіотичних систем. Мова та метамова права і правознавства.

Логічна характеристика понять. Види понять. Загальна характеристика поняття. Специфіка понятійного оформлення предмета думки. Основні логічні засоби формування понять: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення. Засоби вираження понять у мові. Поняття та слово. Терміни. Роль понять у пізнанні.

Логічна структура поняття. Зміст поняття. Ознаки пред-

метів та їх види. Зміст поняття як система суттєвих ознак. Обсяг поняття. Класи (множини), типи множин, поняття “підмножини”. Індивіди класів (елементи множини). Закон зворотного відношення між обсягом та змістом поняття.

Види понять за обсягом (екстенціональна характеристика понять). Нульові поняття: хибні, гіпотетичні та необхідні. Ненульові поняття: загальні та одиничні, збірні та незбірні, універсальні.

Види понять за змістом (інтенціональна характеристика понять). Конкретні та абстрактні, співвідносні та безвідносні, позитивні та негативні поняття.

Відношення між поняттями. Порівняльні та непорівняльні, сумісні та несумісні поняття. Типи сумісності: рівнозначність (тотожність), перехрещення, підпорядкування. Типи несумісності: співпідпорядкування, протилежність (контрарність), суперечність (контрадикторність), доповнення (комплементарність). Використання кіл Ейлера для виразу відношень між поняттями.

Логічні операції над поняттями. Узагальнення та обмеження понять.

Визначення (дефініція) понять. Структурні елементи визначень. Види визначень. Прийоми, подібні до визначення. Правила та можливі помилки у визначеннях. Значення визначень в утворенні та розвитку понять права.

Операції з класами (обсягами) понять: об’єднання (складання), перехрещення класів (множення), створення доповнення до класу (віднімання).

Логічний поділ понять. Структурні елементи операції поділу. Види поділу. Мереологічний поділ. Правила поділу понять та їх можливі порушення.

Класифікація та її види. Загальнонаукове значення поділу та класифікації понять.

Розділ 2. Судження. Основні закони логіки

Судження. Загальна характеристика судження. Судження та речення. Логічне значення суджень. Прості та складні судження. Категоричні й некатегоричні судження.

Структура простого судження. Види простих категоричних суджень: атрибутивні, релятивні та екзистенційні. Види атрибутивних суджень за кількістю і якістю. Визначені та невизначені судження; судження з виключенням. Поняття про квантор, види кванторів. Розподіл термінів у судженнях, правила розподілу та колові схеми відношень між термінами. Логічний квадрат. Види відношень між атрибутивними судженнями за логічним квадратом.

Некатегоричні судження. Складні судження та їх види. Логічні сполучники. Формули складних суджень. Умови істинності складних суджень та їх стисле визначення за допомогою істиннісних таблиць (матриць).

Модальні судження. Поняття про модальність. Типи модальностей. Деонтична модальність та формальний аналіз норм права.

Основні закони логіки. Принципи правильного мислення – визначеність, послідовність, несуперечливість та доказовість. Поняття “логічний закон”.

Закон тотожності, закон несуперечливості, закон виключеного третього, закон достатньої підстави. Умови дії основних законів логіки. Типові логічні помилки при порушенні законів логіки. Значення законів логіки для правознавства та юридичної практики.

Розділ 3. Умовивід. Доведення

Загальна характеристика умовиводів. Поняття про умовиводи. Структура умовиводів. Види знань, що містяться в умовиводі. Види умовиводів за структурною відмінністю: дедукція, індукція, традукція (аналогія). Демонстративні та недемонстративні умовиводи.

Безпосередні умовиводи: структура і характер висновку. Види безпосередніх умовиводів: перетворення, обернення, протиставлення предикатів. Виводи за логічним квадратом та з модальних суджень.

Загальна характеристика опосередкованих умовиводів, їх видів.

Дедуктивні умовиводи. Поняття “дедуктивний умовивід”: структура і характер висновку. Поняття про силогізми. Прості і складні дедуктивні умовиводи.

Категоричний силогізм. Структура категоричного силогізму. Аксиома та загальні правила категоричного силогізму. Фігури та модуси категоричного силогізму. Спеціальні правила фігур. Правильні модуси. Добір правильних модусів за допомогою кіл Ейлера. Категоричний силогізм із виділяючими судженнями. Висновки із суджень з відношеннями.

Умовиводи із складними судженнями. Суто умовний силогізм: схема і правило отримання висновку. Умовно-категоричний силогізм: схема, правила отримання висновку і модуси. Еквівалентно-категоричний силогізм: схеми правильної побудови. Розділово-категоричний силогізм: правило побудови і схеми висновку. Умовно-розділові (лематичні) силогізми: схеми побудови, правила і види (конструктивна та деструктивна дилеми).

Ентимема (скорочений силогізм). Види ентимем. Полісилогізм: структура і види. Скорочені і складноскорочені силогізми (сорити та епіхейреми).

Значення дедукції для юридичної практики.

Недедуктивні умовиводи. Загальна характеристика та види недедуктивних (імовірних) умовиводів. Математична та логічна ймовірність. Ступені ймовірності.

Індуктивні умовиводи. Логічна природа індукції. Структура та види індуктивних умовиводів. Умови підвищення ступеня ймовірності індуктивного висновку.

Індуктивні методи встановлення причинних зв'язків. Поняття “причинність”. Редукція у встановленні причинних зв'язків. Методи встановлення причинних зв'язків між явищами.

Статистичні узагальнення. Індуктивна природа статистичних узагальнень. Популяція: приклад і частота ознаки. Взаємозв'язок індукції та дедукції.

Умовиводи за аналогією (традукція). Поняття та загальна характеристика аналогії. Структура аналогії. Види умовиводів за аналогією. Умови, що підвищують ступінь ймовірності висновків за аналогією.

Роль аналогії як логічної підстави моделювання.

Доведення і спростування. Поняття “доведення”. Структура доведення: теза, аргументи, демонстрація. Види доведення: пряме і непряме. Різновиди непрямого доведення: від противного (апагогічне) і розділове (методом виключення).

Поняття про спростування. Методи спростування.

Правила доведення та можливі логічні помилки в доведенні. Паралогізми, софізми та парадокси. Методи їх усунення або розв’язання.

Гіпотеза. Гіпотеза як форма пізнання. Визначення поняття “гіпотеза”. Види гіпотез. Побудова гіпотези та етапи її розвитку. Критерії відбору гіпотез. Роль умовиводів та емпіричного досвіду при побудові гіпотез. Гіпотетико-дедуктивний метод.

Логічні засоби підтвердження гіпотез. Спростування гіпотез. Гіпотези в юридичному пізнанні.

4. ПЛАНИ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Предмет та значення логіки. Мислення і мова (колоквіум)

П л а н

1. Поняття про мислення. Абстрактне мислення.
2. Предмет логіки.
3. Історичні етапи розвитку логіки як науки.
4. Мислення і мова. Мови природні та штучні. Семіотичний підхід до мови. Мова права.
5. Історичні взаємозв'язки між логікою та юридичною практикою. Значення логіки для інтелектуальної культури юриста.

Список додаткової літератури

Кондильяк Э. Б. Логика, или начала искусства мыслить // Логіка: Хрестоматія / авт.-упор. С. Д. Цалін. – 3-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Факт, 2010. – С. 209-230.

Минто У. Дедуктивная и имндуктивная логика / У. Минто // Логіка: Хрестоматія / авт.-упор. С. Д. Цалін. – 3-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Факт, 2010. – С. 394-401.

Поварнин С. И. Введение в логику / С. И. Поварнин // Логіка: Хрестоматія / авт.-упор. С. Д. Цалін. – 3-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Факт, 2010. – С. 526-549.

Тема 2. Логічна характеристика поняття.

Види понять

П л а н

1. Поняття як форма думки. Поняття та уявлення, поняття та слово.
2. Зміст та обсяг понять. Залежність між змістом та обсягом у поняттях.
3. Види понять за змістом та обсягом.

Завдання

1. Чи всі перелічені ознаки є необхідними та увійдуть до змісту наведених понять (відповідно до українського законодавства)?

Наприклад. К р и м і н а л і с т и к а – це: 1) наука, 2) що розробляє систему спеціальних прийомів, 3) методів 4) та способів 5) збирання, 6) фіксації, 7) дослідження 8) та використання судових доказів, 9) розвитку якої сприяла практична діяльність Шерлока Холмса. – Відповідь: ознака 9) не входить до необхідних ознак змісту поняття “криміналістика”.

1) з а я в а – 1) офіційне 2) звернення 3) громадянина 4) у державні органи, 5) надруковане на друкарській машинці 6) або набране на комп’ютері;

2) а д в о к а т – 1) громадянин України, 2) що має вищу юридичну освіту, 3) склав кваліфікаційний іспит, 4) одержав свідоцтво на право займатися адвокатською діяльністю 5) та прийняв присягу адвоката;

3) з л о ч и н – 1) це передбачене кримінальним законом 2) суспільно небезпечне 3) діяння 4) чи бездіяльність, 5) що посягає на суспільний лад, 6) політичну, 7) економічну систему держави, 8) власність, 9) особу, 10) політичні 11) і соціальні права 12) та свободи громадян, 13) вчинені групою осіб 14) у нічний час;

4) с а н к ц і я – 1) це частина правової норми, 2) яка вказує на міру державного примусу 3) на випадок недотримання вимог правової норми;

5) політична партія – 1) є юридичною особою, 2) що має круглу печатку з власною назвою, 3) штампи, 4) реквізити, 5) а також символіку, 6) які затверджуються Політвиконкомом, 7) реєструється в порядку, встановленому законодавством, 8) діє на всій території держави, 9) відповідно до державного законодавства, 10) ратифікованих державою міжнародних договорів та 11) має статут;

6) соціальні норми – 1) це загальні правила 2) поведінки людей, 3) закріплені в нормативно-правових актах, 4) надруковані в офіційній пресі;

7) шлюб – 1) добровільний 3) і рівноправний 4) союз чоловіка і жінки, 5) заснований на взаємній згоді, 6) на почуттях взаємної любові, 7) дружби 8) і поваги, 9) укладений у державних органах запису актів цивільного стану 10) для створення сім'ї, 11) виховання дітей;

8) розбій – 1) напад 2) із метою заволодіння індивідуальним майном 3) громадян, 4) поєднаний з насильством, 5) небезпечним для життя 6) чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, 7) або з погрозою застосування такого насильства, 8) вчинений кількома злочинцями;

9) заповідач – 1) фізична 2) особа, 3) що складає заповіт, 4) у якому зазначається, що має статися з її власністю 5) після її смерті;

10) відповідач – 1) юридична 2) особа, 3) проти якої порушується судова справа (вчиняється позов).

2. Визначте вид поняття за його обсягом; знайдіть збірні поняття.

Наприклад. Національний університет “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого” – одиничне поняття, незбірне. Студент – загальне поняття, нересруюче, незбірне.

1. Людина. 2. Депутат. 3. Депутат Верховної Ради України першого скликання. 4. Редакція газети “Харківські губернські відомості”. 5. Цивільний кодекс України. 6. Демократична партія. 7. Організація Об'єднаних Націй. 8. Військове звання. 9. Чорноморський флот. 10. Громадянин. 11. Викладач історії держави і права України НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”. 12. Козацтво.

3. Назвіть вид поняття за його змістом. Зазначте, яке воно – конкретне чи абстрактне.

Наприклад. Заява – конкретне поняття. Щедрість – абстрактне поняття.

1. Фондова біржа. 2. Власність. 3. Самовизначення. 4. Відвага. 5. Економічне зростання. 6. Відданість. 7. Форма правління. 8. Злочинність. 9. Відвертість. 10. Снігова людина.

4. Зазначте, які поняття позитивні, які – негативні.

Наприклад. Надійність – позитивне поняття. Незрадливість – негативне поняття.

1. Влада. 2. Безвладдя. 3. Недієздатний. 4. Соціальна норма. 5. Безпека. 6. Анархія. 7. Алогічність. 8. Автор. 9. Незалежність. 10. Дошкільник.

5. Вкажіть, які з наведених понять співвідносні, які – безвідносні.

Наприклад. Донька – співвідносне поняття. Газета – безвідносне поняття.

1. Відповідач. 2. Захисник. 3. Адвокат. 4. Підприємство. 5. Прогрес. 6. Племінник. 7. Громадянин. 8. Лівобережжя. 9. Іспит. 10. Казначейство.

6. Дайте повну характеристику поняття за обсягом і змістом.

Наприклад. Банк – поняття загальне, нересструюче, конкретне, позитивне, безвідносне.

1. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. 2. Міністерство охорони здоров'я. 3. Юридична особа. 4. Північний кордон держави. 5. Пунктуальність старости 25-ї групи Зінченка Миколи. 6. Дезактивація. 7. Неосудність. 8. Мужній вчинок. 9. Мужність ліквідатора аварії на Чорнобильській атомній станції. 10. Випадковість.

Тема 3. Логічна характеристика поняття. Види понять (продовж.)

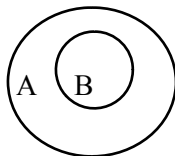
П л а н

1. Відношення між поняттями. Схеми з колами Ейлера.
2. Сумісні відношення між поняттями.
3. Несумісні відношення між поняттями.

Завдання

7. *Визначте, у якому відношенні перебувають поняття, зобразіть ці відношення за допомогою кіл Ейлера.*

Наприклад. Юридична особа (А), акціонерне товариство (В). – Відношення підпорядкування.

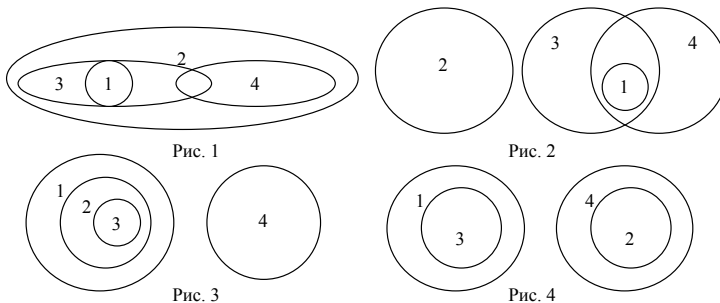

1. Право, кримінальне право, цивільне право, адміністративне право.
2. Документ, паспорт, документ про отримання вищої освіти.
3. Злочин, злочин проти власності, крадіжка, розбій, убивство.
4. Суб'єкт правопорушення, дієздатна особа, особа.
5. Соціальна норма, норма, норма права, релігійна норма.
6. Воля, політична воля, особиста воля.
7. Виконавець злочину, організатор злочину, учасник злочину, підбурювач злочину.
8. Нормативно-правовий акт, указ Президента, постанова суду, наказ міністерства.
9. Обвинувачений, підсудний.
10. Втручання, невтручання.
11. Учень, студент, відмінник, школяр.
12. Президент, Президент України, глава держави, монарх.
13. Людина; людина, що проживає на території України; громадянин України; негромадянин України.
14. Договір; договір страхування; договір страхування майна; договір страхування автомобіля; договір страхування життя.
15. Людина, гладіатор,

патриції, громадянин Риму. 16. Правопорушення, злочин, умисний, неумисний. 17. Підприємець, юрист, прокурор. 18. Юрист, адвокат, не адвокат, співробітник Генеральної прокуратури. 19. Наука, логіка, криміналістика, сучасна логіка. 20. Демократичний правовий режим; правовий режим; правовий режим України. 21. Свідок події, винуватець події, водій транспортного засобу, пішохід. 22. Жінка, мати, бабуся, дочка, онука, тітка, племінниця. 23. Джерело права, закон, правовий прецедент, правило етикету. 24. Письменник, український письменник, автор книги “Кобзар”. 25. Договір, фінансова угода, кредитна угода.

8. Оберіть правильний варіант відповіді щодо співвідношення обсягів понять і поясніть рішення.

Наприклад. Відношення між поняттями 1 – письменник; 2 – український письменник; 3 – М.В. Гоголь; 4 – письменницьке натхнення відбито на рис. 3.

а) 1 – Іван Франко; 2 – митець; 3 – український письменник; 4 – художник; **б)** 1– юрист; 2 – адвокатська етика; 3 – адвокат; 4 – етика юриста; **в)** 1 – малина; 2 – морква; 3 – ягода червоного кольору; 4 – солодка ягода; **г)** 1 – дерево; 2 – плодове дерево; 3 – яблуна; 4 – суниця; **д)** 1 – лекція; 2 – підручник з кримінального права; 3 – лекція з кримінального права; 4 – підручник; **е)** 1– М.В. Гоголь; 2 – поема “Мертві душі”; 3 – український письменник; 4 – видатний письменник; **є)** 1 – злочин; 2 – злочинність; 3 – крадіжка; 4 – суспільна проблема; **ж)** 1 –

Париж; 2 – Харків; 3 – європейська столиця; 4 – українське місто; з) 1 – підприємець; 3 – банкір; 4 – депутат; 2 – депутат Верховної Ради України.

9. Доберіть поняття, які знаходяться у відношенні перехрещення з такими поняттями:

1) академія; 2) відмінник; 3) українець; 4) юрист; 5) студент; 6) депутат; 7) інтелектуал.

10. До даних понять доберіть підпорядковані поняття та поняття, що їх підпорядковують:

1) юрист; 2) договір; 3) форма правління; 4) норма права; 5) підручник логіки; 6) кримінальна справа; 7) власність.

11. Доберіть поняття, які знаходяться у відношенні співвідпорядкування з такими поняттями:

1) покарання; 2) злочин; 3) податок; 4) право; 5) ВНЗ; 6) статут; 7) угода; 8) струнний інструмент.

12. Визначте і запишіть поняття, що є протилежними та суперечними щодо даних понять (якщо це можливо):

1) винний; 2) впливовий; 3) правильний; 4) законний; 5) юридичний; 6) товариш; 7) правда.

Т е м а 4. Логічні операції з поняттями

П л а н

1. Логічні операції з поняттями. Узагальнення та обмеження.
2. Визначення понять. Структура визначення. Типологія визначень.
3. Правила визначення та помилки, можливі при визначенні понять.
4. Значення визначень у правознавстві та юридичній практиці.

Завдання

13. *Зробіть узагальнення та обмеження наступних понять.*

Наприклад. Крадіжка – крадіжка особистого майна громадянина (обмеження); крадіжка – майновий злочин (узагальнення).

1. Юрист. 2. Державний податок. 3. Логіка. 4. Чесний вчинок. 5. Стаття 206 чинного Кримінального кодексу України. 6. Навчальний заклад. 7. Адміністративне правопорушення. 8. Підручник. 9. Судоустрій. 10. Нотаріус.

14. *Перевірте правильність узагальнення понять:*

1) недбалість – посадовий злочин; 2) юридична угода – угода; 3) староста групи – студент; 4) староста групи – староста; 5) клітина – організм; 6) підручник логіки – підручник – книга; 7) злочинець – злочинна група – банда.

15. *Перевірте правильність обмеження понять:*

1) угода – кредит; 2) фінансова система – банк; 3) юридичний вуз – Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”; 4) оркестр – флейта; 5) циферблат – цифра; 6) злочин – грабіж – нічний грабіж; 7) наука – історія держави і права – історія держави і права України.

16. *Назвіть вид визначення поняття.*

Наприклад. Сімейне право – це галузь права, що регулює особисті та майнові відносини, що впливають зі шлюбу і належності до сім’ї. – *Визначення через рід та видову ознаку.*

а) населення України – це громадяни України, особи, що не мають громадянства, іноземні громадяни, які постійно проживають на території України;

б) судова влада – гарант дотримання прав громадян та верховенства закону;

в) соціальна норма – це зумовлене об’єктивними закономірностями правило фізичної поведінки, яке має характер, виражає волю певної частини або всього суспільства і забезпечується різноманітними засобами соціального впливу;

г) механізм держави – це система всіх державних організацій, які здійснюють її завдання і реалізують її функції.

д) термін “президент” походить від латинського “praesidens” і буквально означає “той, хто сидить попереду”, асоціюється здебільшого з поняттям “лідер”.

17. Проаналізуйте визначення поняття; виділіть поняття, що визначається, і визначальне поняття; у визначальному понятті знайдіть рід і видову ознаку.

Наприклад. (А) Галузь права – (Б) це об’єктивно відокремлена всередині системи права сукупність взаємопов’язаних між собою норм (Р), об’єднаних спільністю предмета і методу правового регулювання (ВО).

А – поняття, що визначається, Б – визначальне поняття, Р – рід, ВО – видова ознака. А = Вс.

а) прокурор – посадова особа органів прокуратури, яка в межах своїх повноважень здійснює нагляд за виконанням законів;

б) стан афекту – сильний короткочасний емоційний стан, пов’язаний з різкою зміною важливих для суб’єкта життєвих обставин, який супроводжується різко вираженими рухами та змінами функцій внутрішніх органів;

в) локальна норма – правило загальнообов’язкової поведінки, що попередньо санкціоноване державою і прийняте у встановленому законом порядку безпосередньо на підприємстві, в установі, організації, діє в його межах;

г) ембарго – заборона ввозу й вивозу в будь-яку країну або з будь-якої країни товарів, стратегічних матеріалів, цінних паперів;

д) страх – це емоція, яка виникає в ситуаціях загрози біологічному та соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки.

18. Встановіть, які з наведених прикладів щодо даного терміна є логічно вірними видами визначення, а які – лише прийомами, схожими на визначення.

Наприклад. Правопорядок – визначений стан урегульо-

ваності суспільних відносин, який виникає внаслідок чіткого і неухильного виконання і дотримання норм права” (С.О. Комаров) – *родовидове визначення*.

“Правовий порядок – заснована на праві і встановлена в результаті здійснення ідей і принципів законності така упорядкованість суспільних відносин, яка виражається в правомірній поведінці їх учасників” (А.В. Малько). “Правопорядок – це режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, який складається за умов законності” (П.М. Рабинович). “Правовий порядок – це реальний порядок, що встановлюється і охороняється державою, у здійсненні якого зацікавлена держава як апарат влади” (В.В. Копейчиков). “Правопорядок – це не що інше, як система правовідносин, які встановлені в результаті реалізації норм позитивного права, права створеного державою” (В.О. Котюк). “Правопорядок – заснована на праві і законності організація суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на даному етапі розвитку суспільства” (С.С. Алексєєв).

А. Термін “громадянин”: 1) особа, яка на правовій підставі належить до певної держави; 2) суб’єкт цивільного права, один із видів учасників цивільних правовідносин; 3) людина, яка законом визнається юридично належною даній державі; 4) правова характеристика особистості як члена держави, як основоположного суб’єкта всієї правової системи.

Б. Термін “правова норма”: 1) “особливий різновид соціальних норм, якому притаманна низка ознак: загальний характер, державно-владна природа, формальна визначеність, внутрішня культура” (С.О. Комаров); 2) “це формально-обов’язкове правило фізичної поведінки, яке має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю” (П.М. Рабинович); 3) “це формально закріплене загальнообов’язкове правило фізичної поведінки, встановлене державою з метою регулювання соціальних відносин” (І.Я. Тодоров); 4) “первинний елемент системи права, юридично обов’язкове правило поведінки, виходячи з компетентних органів держави, закріплене в офіційному акті” (В.Н. Храпанюк);

5) загальнообов'язкове правило поведінки людей, встановлене державою; 6) сукупність трьох складових частин: гіпотези, диспозиції, санкції; 7) класична модель нормативного розпорядження, що є визначальною, основоположна ланка в системі права, як, наприклад, клітина в живому організмі; має наступні ознаки: представницько-зобов'язуючий, двосторонній характер, тобто одній стороні надає повноваження, на другу покладає обов'язки; поєднує в собі всі способи впливу – веління, дозвіл і заборону; визначає вид і характер поведінки; складається з трьох елементів – гіпотези, диспозиції і санкції; встановлюється уповноваженими суб'єктами і закріплюється в офіційних нормативних документах (нормативних актах), тобто має офіційність проголошення.

В. Термін “юридична відповідальність”: 1) вжиття до правопорушників заходів державного примусу каральної спрямованості, понесення ними втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру; 2) вид соціальної відповідальності; 3) характеризується такими ознаками, як: а) зовнішній характер; б) застосовується лише за здійснені чи здійснювані правопорушення; в) зв'язок з державним примусом у формах каральних і правовідновлюючих заходів; г) визначеність у нормах права; 4) конституційна, адміністративна, кримінальна, цивільно-правова; 5) особливий правовий обов'язок правопорушника терпіння передбачені законодавством несприятливі для нього наслідки в результаті вчиненого ним протиправного винного діяння; 6) з формальної точки зору – результат застосування норми права і насамперед реалізація її санкції; 7) історична категорія; 8) насамперед покарання правопорушника за вчинене і застереження всіх інших від вчинення правопорушення, бо інакше невідворотно настають визначені правом обмеження; 9) він (цей термін) виражає складний соціально-правовий феномен; 10) захід державного примусу, який виражається в негативних наслідках для правопорушника, що наступають у виді обмежень особистого чи майнового характеру; 11) різновид соціальної відповідальності, яка служить однією з форм реагування держави на порушення встановленого порядку суспільних відносин; 12) у широкому розумінні цього слова представляє со-

бою правовідносини між державою в особі її певних органів і суб'єктами права, які відповідають перед суспільством і державою за точну і добросовісну реалізацію записаних у нормах права і звернених до них відповідних вимог, приписів тощо; 13) це важливий захід захисту інтересів особи, суспільства, держави; 14) складне соціально-правове явище; 15) його зміст не зводиться до державного примусу.

Г. Термін “закон”: 1) нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, що регулює найбільш важливі суспільні відносини, висловлює волю й інтереси більшості населення, втілює основні права людини та інші загальнолюдські цінності і має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів; 2) “гарні звичаї мають більше значення, ніж гарні закони” (Тацит); 3) “закони непотрібні ні хорошим людям, ні поганим: перші не потребують законів, другі від них не стають кращими” (Демокрит); 4) “Закон хоче добре влаштувати життя людей. Зможе він це зробити лише в разі, якщо самі люди захочуть, щоб їм було добре. Бо закон виявляє свою благодійну дію лише там, де йому підкоряються” (Т. Гобс); 5) “Закон не може зробити людей вільними, самі люди повинні робити закон вільним” (Цицерон); 6) хороші закони народжені поганими нравами; 7) “Закони повинні усувати пороки та насаджувати добродієність” (Цицерон); 8) “Сутність закону – людяність” (В. Шекспір).

Д. Термін “парламент”: 1) походить від англійського слова “parliament”, французького “parler” – говорити; 2) родова назва вищого представницького та законодавчого органу в демократичних державах; 3) місце для політичної дискусії; 4) загальнонаціональна установа буржуазної держави, що виконує законодавчі функції; 5) вищий представницький орган влади, що виконує законодавчу діяльність; 6) загальнонародний представницький орган, що зосереджує у своїх руках повноваження по виданню законів, а також здійснюючий установчі і контрольні функції.

Е. Термін “демократія”: 1) це політичне явище, форма здійснення народовладдя; 2) поєднання ідей і принципів свобо-

ди, а також певних звичаїв та процедур, які сформовані протягом довгої історії; 3) свобода, втілена в нормі; 4) форма держави, заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян та їх участі у формуванні та реалізації державної влади; 5) ефективний інструмент безпосереднього впливу на економічне, політичне і соціальне життя; 6) форма організації, заснована на рівній участі громадян у формуванні органів держави та контролю за їх діяльністю; 7) найбільш загальна форма організації і здійснення державної влади, заснованої на визнанні народу джерелом державної влади, рівноправній участі населення в управлінні громадськими і державними справами, повазі до основних прав і свобод людини і громадянина; 8) “Демократія – це правління народу для народу самим народом” (Лінкольн); 9) велика соціальна цінність; 10) термін “демократія” прийшов до нас із Стародавньої Греції; 11) влада народу.

Є. Термін “референдум”: 1) прийняття рішення з найважливіших питань державного життя громадянами шляхом всенародного голосування; 2) всенародне опитування (голосування) з приводу важливого для держави питання; 3) всенародне голосування, що проводиться у зв’язку з прийняттям нової Конституції або внесенням до неї змін, вирішенням принципових питань внутрішнього життя держави; 4) думка більшості; 5) голосування всіх громадян держави; 6) це особливий інститут демократії, один із засобів демократичного управління державними справами, який виражається у прийнятті кінцевих рішень з приводу питань, які були винесені на голосування.

19. З’ясуйте, чи правильні наступні визначення; якщо ж визначення хибне, то яку помилку допущено. Доведіть це за допомогою кіл Ейлера.

Наприклад. Прогоул – це відсутність на роботі без поважних причин. *Визначення вузьке*, бо прогул встановлюється й у разі відсутності на робочому місці протягом 3-х годин упродовж робочого дня підряд або сумарно, при залишенні робочого місця без попередження. Таким чином, $Dfd > Dfn$.

1. Неустойка – визначена законом або договором гро-

шова сума, яку боржник мусить сплатити кредиторіві в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема, у разі прострочення виконання. 2. Закон – рішення Верховної Ради України, які повинні виконуватись. 3. Делімітація – визначення державного кордону з описом його проходження і нанесенням на географічну карту відповідно до укладеного договору. 4. Адвокатура – професійне об'єднання юристів. 5. Покарання – міра державного примусу за вчинений злочин. 6. Алібі – доказ невідповідності. 7. Дезорганізатор – особа, що вносить дезорганізацію. 8. Квота – за пропорційною виборчою системою такий мінімум виборців, який є необхідним для реєстрування одного кандидата. 9. Метод – це спосіб і засіб пізнання економічних процесів та явищ. 10. Кримінальне право регулює відносини, передбачені Кримінальним кодексом України. 11. Закон – це нормативний акт вищого органу державної влади.

Т е м а 5. Логічні операції з поняттями (продовж.)

П л а н

1. Операції з класами як множинами.
2. Операція логічного поділу понять.
2. Структура та види поділу.
3. Правила поділу та помилки, що трапляються при логічному поділі.
4. Класифікація та її види.

Завдання

20. Виконайте логічну операцію об'єднання (додавання) класів, якщо це можливо. Використовуйте кола Ейлера для зображення схем.

- 1) Друковані видання. Телебачення. Радіо.
- 2) Юристи. Депутати.
- 3) Глибинний. Поверхневий.
- 4) Покарані злочинці. Рецидивісти.
- 5) Адміністративне право. Кримінальне право.

21. Виконайте логічну операцію перехрещення (множення), якщо це можливо. Використовуйте кола Ейлера для зображення схем.

1) Законний. Незаконний. 2) Студент. Відмінник. Спортсмен. 3) Слідчий. Письменник, що пише детективи. 4) Чоловік. Жінка. 5) Відмінник. Студент. Депутат.

22. Виконайте логічну операцію доповнення до класу (віднімання), якщо це можливо. Використовуйте кола Ейлера для зображення схем.

1) Право. Цивільне право. 2) Голубий. Зелений. 3) Юрист. Прокурор. 4) Правова держава. Неправова держава. 5) Свідок. Потерпілий.

23. Зазначте вид розподілу понять, поділюване поняття, члени поділу, основу (підставу, критерій) поділу.

Наприклад. Держави (А) розподіляються на унітарні (Б) та федеративні (В). Поділ за видотвірною ознакою; А – поділюване поняття, Б і В – члени поділу, форма державного устрою – основа поділу.

1. Функції держави поділяються на внутрішні і зовнішні. 2. Державна влада в Україні здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. 3. Країни залежно від економічного розвитку поділяються на постіндустріальні, країни з перехідною економікою і ті, що розвиваються. 4. Залежно від того, чи є зобов'язання майновими або особистими немайновими, цивільні правовідносини поділяються на майнові та особисті немайнові відповідно. 5. Діяння – це передусім певна дія або бездіяльність. 6. Особа, що вчинила кримінальний злочин, може бути повнолітньою або неповнолітньою. 7. Республіка за формою правління може бути парламентською, президентською або змішаною. 8. Вбивство може бути вчинене умисно або неумисно. 9. Суд може визнати особу винною або невинною. 10. У праві розрізняються особи фізичні і юридичні.

24. Перевірте правильність поділу, знайдіть помилки:

1. За державним устроєм держави бувають унітарні, федеративні, конфедеративні. 2. Злочини поділяються на умисні, з необережності та господарські. 3. Трудові договори укладаються на невизначений строк та на визначений строк, що не перевищує чотирьох років. 4. Відносини між людьми бувають доброзичливими та недоброзичливими. 5. Видами мистецтва є література, музика, скульптура, архітектура, портретний живопис. 6. “Існує три джерела несправедливості: власне насильство, зловмисна підступність, яка прикривається іменем закону, і жорстокість самого закону” (Ф. Бекон). 7. “У кожній державі є три роди влади: влада законодавча, влада виконавча і влада судова” (Монтеск’є).

25. Визначте вид класифікації (допоміжна, природна, штучна).

Наприклад. Світові релігії – християнство: православ’я, католицтво, протестантизм; буддизм; іслам; іудаїзм. – *Природна класифікація.*

1. Види юридичної відповідальності: конституційна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна, матеріальна, кримінальна.

2. Детектив у творі Еллері Квіна “Загадка лікарняних тифель” розплутав складний злочин.

“Еллері посміхнувся:

– Я, як і раніше, вдався до методу класифікації. У цьому разі вийшли чотири вичерпні групи. Самозванець міг бути: по-перше, чоловіком, пов’язаним з лікарнею; по-друге, чоловіком, що не пов’язаний з лікарнею; по-третє, жінкою, яка не пов’язана з лікарнею; по-четверте, жінкою, пов’язаною з лікарнею. Дивися, як ті перші групи швидко відпадають”.

3. Джерелами коштів та майна політичної партії та її установ є: вступні, цільові та членські внески членів партії; добровільні пожертви громадян, підприємств, установ, організацій; передача коштів та майна членами партії або державою; відрахування від прибутків установ, організацій, видавництва, засобів масової інформації, заснованих партією чи її організаціями;

прибутки від продажу суспільно-політичної літератури, агітаційних матеріалів, виробів із власною символікою, проведення свят, виставок, фестивалів, лекцій, політичних заходів; інші джерела, що не заборонені чинним законодавством держави.

4. Правові системи сучасності: романо-германська, мусульманська, англосаксонська.

5. “Надаючи можливість підозрюваному, обвинуваченому і підсудному відмовитися від участі захисника у справі, закон разом із тим встановлює деякі випадки, коли відмова від цих осіб не може бути прийнята, а саме: 1) у справах осіб віком до 18 років, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину; 2) у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі та інші) не можуть самостійно реалізувати своє право на захист; 3) у справах осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство; 4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув’язнення; 5) при провадженні справи про застосування примусових заходів медичного характеру” (Кримінальний процес України: підруч. / за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця).

6. Джонатан Лінн та Ентоні Джей – автори твору “Да, господин министр: из дневника члена кабинета министров допотопченного Джеймса Хекера, члена парламента” так характеризують свого героя: сам Хекер трактував події залежно від ситуації, тому читачеві належить у кожному конкретному випадку робити власні висновки відносно того, чи: а) відбулася подія в дійсності; б) відбулася тільки в уявленні Хекера; в) чи видає Хекер бажане за дійсне; г) чи не намагається він переконати інших у тому, що подія відбулася; д) чи не прагне він переконати інших повірити, боуцїмто й сам він вірить у те, що ця подія мала місце в дійсності.

7. Оскільки кожне судження характеризується певною якістю і кількістю одночасно, то в практиці мислення користуються об’єднаною класифікацією суджень за кількістю та якістю. За цією класифікацією існують такі чотири основні види суджень: загальноствердні, загальнозаперечні, частковоствердні, частковозаперечні.

8. “З правової точки зору дуже важливим був поділ ре-

чей на родові (genus) та індивідуально визначені (et species), зроблений ще давньоримськими юристами, який полягав у виявленні господарської суті речі. Якщо для власника мали значення тільки вага, міра або кількість речей, тобто загальні родові ознаки, це – річ родова. Якщо ж для нього цінними були не родові ознаки, а індивідуальні властивості, відмінності, ознаки речі, це – річ індивідуально визначена. Наприклад, володар цінує свого раба не як одиницю робочої сили, а за його хист писати вірші чи малювати картини.

26. *За самостійно обраними ознаками побудуйте класифікацію наступних понять.*

Наприклад. Поняття “річ”: за римським приватним правом можна виділити речі споживчі – продукти харчування, корм для тварин, будівельний матеріал, та неспоживчі, які в процесі одноразового використання не зникали. Також римські юристи вважали речі ділимими, якщо їх можна поділити в будь-який спосіб і вони при цьому не втрачали своєї господарської вартості і призначення (на скільки б частин не розрізана хлібина, вона залишається хлібом), і неділимими, якщо при поділі вони втрачали господарське призначення, цілісність (наприклад, зарізаний і поділений на частини баран). Таким чином, робимо дихотомічну класифікацію поняття “річ” за двома основами: споживчі/неспоживчі та ділимі/неділимі:

Речі споживчі ділимі

Речі неспоживчі ділимі

Речі споживчі неділимі

Речі неспоживчі неділимі

Поняття “студент” можна поділити за двома основами: форма навчання денна, вечірня, заочна (родовидовий поділ), та за успішністю навчання – відмінник або невідмінник (дихотомічний поділ). Будемо змішану класифікацію:

*Студент – відмінник
денної форми навчання*

*Студент – невідмінник денної
форми навчання*

*Студент – відмінник
вечірньої форми навчання*

*Студент – невідмінник вечір-
ньої форми навчання*

*Студент – відмінник
заочної форми навчання*

*Студент – невідмінник заочної
форми навчання*

1. Норма права. 2. Злочин. 3. Вирок суду. 4. Підручник.
5. Юрист. 6. Речовина. 7. Речовий доказ. 8. Особа. 9. Покарання.
10. Акціонерне товариство. 11. Функція держави. 12. Держава.

*Виконайте модульну контрольну роботу за матеріалом
І розділу.*

Т е м а 6. Судження

П л а н

1. Судження як форма думки. Судження та речення.
2. Класифікація суджень. Структура простого судження. Види простих суджень. Атрибутивні судження. Поділ атрибутивних суджень на види за кількістю та якістю.
3. Розподіленість термінів у судженнях.
4. Відношення між атрибутивними судженнями. Логічний квадрат.
5. Релятивні та екзистенційні судження.

Завдання

27. *Знайдіть речення, що висловлюють судження.*

Наприклад. *Хто останній бачив потерпілого? – питальне речення, судження не висловлює.*

1. Не грайте на лекції у морський бій! 2. Ти – студент.
3. Деякі особи, що перебувають на території України, не є громадянами України. 4. Не запізнуйтеся на заняття! 5. Кому належить авторство збірки “Органон”? 6. Вирок суду виконано.
7. Хто не бажає своїй дитині щастя? 8. Що таке кримінальна експертиза? 9. Свідок не залишив своєї адреси. 10. Жоден закон в Україні не набуває чинності до моменту його офіційного оприлюднення. 11. Кого під час дощу не тягне до тепла? 12. Зайдіть пізніше.

28. *Визначте вид простого судження за характером предиката.*

Наприклад. Мій брат вищий за мене – судження з відношенням.

1. Сьогодні тепліше, ніж учора. 2. Є таке місто – Харків. 3. Законність – невід’ємна частина демократії. 4. Година минула. 5. Ніхто не вільний від суспільства, у якому живе. 6. Докази по справі існували. 7. Будь-яке кримінальне покарання призначається за рішенням суду. 8. Ніщо не існує без підстави. 9. Микола закінчив інститут раніше за свою дружину.

29. *Знайдіть кванторне слово, суб’єкт, предикат і зв’язку в судженні, визначте його кількість та якість.*

Наприклад. Жоден студент (S) не має права не складати іспитів (P) – зв’язка із запереченням. Судження загальнозаперечне.

1. Деякі злочини не є посадовими. 2. Зловживання владою є посадовим злочином. 3. Жодне явище не існує ізольовано від інших. 4. Кожен громадянин має право займатися підприємницькою діяльністю. 5. Деякі люди – поліглоти. 6. Деякі злочини скоюються вночі. 7. Деякі студенти не вивчають логіки. 8. Громадяни сплачують державні податки. 9. Жоден свідок не відмовився давати свідчення. 10. Будь-який договір – угода.

30. *Встановіть вид судження за кількістю і якістю; визначте розподіленість термінів у судженні.*

Наприклад. Незаконна угода (S) є недійсною (P) – загальноствердне судження. Термін S – розподілений, термін P – нерозподілений.

1. Підсудний має право на захист. 2. Неповнолітні не мають права голосу. 3. Крадіжка є злочином. 4. Громадянин повинен поважати закони держави. 5. Деякі люди – флегматики. 6. Деякі пам’ятники – це пам’ятки архітектури. 7. Деякі дії не є шкідливими. 8. Деякі осуджені до позбавлення волі не є рецидивістами. 9. Кожна людина має право на рівну платню за рівну працю. 10. Жоден із свідків не відмовився взяти участь у слідчому експерименті. 11. Деяких ув’язнених було амністовано. 12. Деякі вимоги до реферату не були виконані. 13. Деякі сум-

ніви не зникали. 14. Жоден вексель не є нормативно-правовим актом. 15. Ф.-В. Гегель у 1826 році першим увів термін “філософія права”. 16. Тільки акція є цінним папером акціонерного товариства.

31. *Користуючись правилами логічного квадрату, побудуйте судження протилежні, суперечні та підпорядкування. Встановіть їх істинність або хибність.*

Наприклад. Усі студенти складають іспити – загальноствердне судження (А). Судження істинне.

Судження протилежне: “Жоден студент не складає іспити” (Е) – хибне.

Судження підпорядкування: “Деякі студенти складають іспити” (І) – істинне.

Судження суперечне: “Деякі студенти не складають іспити” (О) – хибне.

1. Підсудний має право на захист. 2. Книга – кращий подарунок. 3. Жодне слово не було загублене. 4. Усі свідки були присутні на судовому засіданні. 5. Неповнолітні не мають права голосу. 6. Жоден свідок не був знайомий із потерпілим.

32. *Користуючись правилами логічного квадрату, встановіть, істинними чи хибними будуть побудовані Вами судження підпротилежні, суперечні, підпорядкування.*

Наприклад. Деякі студенти – відмінники. І – судження істинне.

Судження підпротилежне: “Деякі студенти не є відмінниками”. О – істинне.

Суперечне судження: “Жоден студент не є відмінником”. Е – хибне.

Судження підпорядкування: “Усі студенти – відмінники”. А – хибне.

1. Не всі злочини розкриваються. 2. Деякі пасажери мають право безкоштовного проїзду в міському транспорті. 3. Деякі студенти нашої групи палять. 4. Деякі громадяни Афін не були знайомі з Сократом. 5. Кілька тез було спростовано. 6. Дехто зі свідків зміг бути присутнім на слідчому експерименті.

33. *Визначте вид відношень між судженнями за правилами логічного квадрату.*

Наприклад. а) “Злочин – це суспільно небезпечне діяння”; б) “Деякі злочини не є суспільно небезпечними діяннями”.
Судження а) загальноствердне, А; б) частковозаперечне, О. Між ними встановлюється відношення суперечності.

а) “Деякі угоди є односторонніми”, б) “Жодна угода не є односторонньою”; а) “Усі студенти нашої групи були присутні на лекції”, б) “Жоден студент нашої групи не був присутній на лекції”; а) “Деякі люди дотримуються закону”, б) “Деякі люди не дотримуються закону”; а) “Усі громадяни дієздатні”, б) “Деякі громадяни недієздатні”; а) “Деякі студенти нашої групи не живуть у гуртожитку”, б) “Усі студенти нашої групи живуть у гуртожитку”; а) “Деякі підозрювані у вчиненні цього злочину є родичами потерпілого”, б) “Деякі підозрювані у вчиненні цього злочину не є родичами потерпілого”; а) “Деякі працівники банку мають доступ до сховища”, б) “Усі працівники банку мають доступ до сховища”; а) “Жоден бездомний не має постійного місця проживання”, б) “Деякі бездомні не мають постійного місця проживання”; а) “Жодне правосуддя не є діяльністю законодавчої влади”, б) “Усе правосуддя є діяльністю законодавчої влади”; а) “Жоден прокурор не підприємець”, б) “Деякі прокурори – підприємці”.

Т е м а 7. Судження (продовж.)

П л а н

1. Утворення складних суджень за допомогою логічних сполучників.
2. Побудова таблиць істинності для аналізу складних суджень.
3. Модальність суджень. Види модальностей.
4. Деонтичні модальності та їх застосування для аналізу норм права.

Завдання

34. *Визначте, яким є кожне зі складаних суджень: єднальним, розподільним (слабка або строга диз'юнкція), умовним. Запишіть його структуру.*

Наприклад. Якщо студент не склав усіх заліків (А), то його не допущено до іспиту (В). *Умовне судження, $A \rightarrow B$.*

1. Дія може бути мотивованою або імпульсивною. 2. Усі люди народжуються рівними і вільними у своїй гідності і правах (Руссо). 3. Потерпілою визнається особа, якій злочином завдана моральна, фізична чи майнова шкода. 4. Секретар страхової компанії може вдатися “до мовчання стриманості”, “до мовчання впертості” або “до мовчання мужності”. 5. Третій, шостий денні і другий заочний факультети розташовані в новому корпусі НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”. 6. Усі рівні перед законом та смертю. 7. Убивство було або на замовлення, або ні. 8. Слідчий має право провести слідчий експеримент, якщо необхідно уточнити наявні дані по справі. 9. Якщо ти легко перемагаєш у дискусії, то ти засвоїв логіку. 10. Люди повинні дотримуватися своїх обіцянок і виконувати свої угоди (Тоні Оноре “Про право: короткий вступ”). 11. Деякі юристи віддають перевагу букві закону, інші – його духові та меті, треті – вірогідному наслідку його тлумачення в той чи інший спосіб (Тоні Оноре “Про право: короткий вступ”). 12. Кожному студентові видається залікова книжка і студентський квиток. 13. Звинувачений вчинив злочин умисно або через необережність. 14. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності українського народу. 15. “Хто мудрий – той добрий” (Сократ). 16. “Ці заняття (наукою) живлять юнаків, приносять насолоду старим, прикрашають у щасті, дають втіху і розраду в нещасті” (Цицерон). 17. При призначенні покарання суд враховує характер і ступінь суспільної небезпеки діянь, вчинених винним, ступінь здійснення злочинного наміру і чинники, через які злочин не було доведено до кінця. 18. Особа, яка вчинила злочин, звільняється за вироком суду від покарання, якщо визнається, що на підставі подальшої бездоганної поведінки і

чесного ставлення до праці ця особа на час розгляду справи в суді не вважається суспільно небезпечною. 19. Образа може бути нанесена неумисно або умисно. 20. Якщо між сторонами досягнуто згоди за всіма зазначеними в договорі пунктами, то він вважається укладеним. 21. Ні впертість, ні підвищений голос не прикрашають дискусії. 22. Дирекція банку повинна або надати кредит, або відмовити в його наданні.

35. *Запишіть структуру складного судження та складіть таблицю істинності.*

Наприклад. Якщо пасажир міського транспорту не сплатив за проїзд ($\sim A$) і не має права безкоштовного проїзду ($\sim B$), то його штрафують (C).

$$(\sim A \wedge \sim B) \rightarrow C$$

Таблиця істинності:

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>$(\sim A \wedge \sim B)$</u>	<u>$(\sim A \wedge \sim B) \rightarrow C$</u>
i	i	i	x	i
x	i	i	x	i
i	x	i	x	i
x	x	i	i	i
i	i	x	x	i
x	i	x	x	i
i	x	x	x	i
x	x	x	i	x

1. Студент не допускається до іспитів, якщо він не склав усіх заліків та не сплатив за проживання в гуртожитку.
2. Якщо особа внаслідок душевної хвороби або недоумства не може розуміти значення своїх дій і керувати ними, то вона є неосудною.
3. Якщо ти будеш завжди багато читати і уважно слухати, то будеш усе знати.
4. Якщо узагальнити історичний досвід формування ринку в західних країнах, то можна зробити деякі висновки і визначити специфіку економіки цих країн.
5. Якщо ці черевики належать лікареві, то вони повинні мати 40 розмір і один каблук буде стертий більше за інший.
6. Якщо б

мене тішила ця перспектива, я не став би відкладати час свого від'їзду і здійснювати спроби відмовитися від подорожі.

7. Громадське життя в Україні ґрунтується на принципах політичного, економічного та ідеологічного різноманіття.

8. Якщо двері і вікна було зачинено зсередини кімнати, то злочинець мав сховатися в кімнаті заздалегідь.

9. Міжнародні санкції застосовуються до держави, якщо зафіксовано порушення нею її міжнародних зобов'язань або норм міжнародного права.

10. Суди знайшли засоби захисту покупців, які купують щось через помилку, обдурення або внаслідок надмірного рекламного тиску (Тоні Оноре "Про право: короткий вступ").

11. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

12. Якщо людина нагороджена орденами або медалями, то тільки в цьому випадку вона має право на носіння відповідних орденських планок.

13. Якщо особі немає 14 років, то вона не несе кримінальної відповідальності і не може бути визнана злочинцем.

14. Якщо випадуть опади, то на вулицях при великому морозі буде ожеледь або за теплої погоди будуть калюжі.

15. Якщо значна частина правових норм сформульована прецедентами, то не існує зводу чинних норм і право залишається некодифікованим.

16. Якщо діти, що виховуються в державних дитячих установах, або особи, поміщені в лікувальні установи органів соціального забезпечення, не мають опікунів або попечителів, то даний обов'язок покладається на ці установи.

17. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають обмеження основних прав і свобод людини і громадянина або якщо вони направлені на ліквідацію незалежності України.

18. Президент України зобов'язаний підписати закон, якщо під час повторного розгляду він буде знов прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, та офіційно оприлюднити.

19. Якщо будь-яка особа заарештована за обвинуваченням у співучасті в тяжкому кримінальному правопорушенні або за підозрою вчинення тяжкого злочину, то така особа не може відпускатися під заставу.

36. Складіть таблиці істинності для таких складних висловлювань:

1. $\sim p \wedge q$;
2. $(p \wedge q) \rightarrow p$;
3. $p \rightarrow (p \vee q)$;
4. $((p \leftrightarrow q) \wedge (q \leftrightarrow r)) \rightarrow (p \leftrightarrow r)$.
5. $(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p)$;
6. $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$;
7. $p \rightarrow (q \rightarrow (p \wedge q))$;
8. $(p \rightarrow p) \wedge (p \rightarrow p)$.

37. Запишіть формулу складного судження.

1. Зловживання владою або службовим становищем визнається злочином за наявності трьох ознак укупі: використання посадовою особою шляхом дії або бездіяльності свого службового становища всупереч інтересам служби; вчинення такого діяння з корисливих мотивів або з іншої особистої заінтересованості; заподіяння цим діянням істотної шкоди державі.

2. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. 3. Підставами скасування рішення суду в касаційному порядку і передачі справи на новий розгляд у суді першої інстанції є: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, які мають значення для справи, котрі суд вважає необхідним встановити; невідповідність висновків суду, викладених у рішенні, обставинам справи. 4. Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. 5. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років (ст. 393 КК України).

38. Встановіть за допомогою методу таблиць істинності, чи є рівносильними такі висловлювання:

1. Кожен студент цього факультету здібний або працелюбний. Невірно, що кожен студент цього факультету нездібний або непрацелюбний. 2. Прямокутні трикутники поділяються на рівнобедрені та нерівнобедрені. Невірно, що прямокутні трикутники бувають рівнобедрені та нерівнобедрені.

39. Чи можна встановити значення істинності висловлювання q , якщо: висловлювання $p \wedge q$ – хибне, p – істинне; висловлювання $p \vee q$ – істинне, p – хибне; висловлювання $p \rightarrow q$ – істинне, p – хибне; висловлювання $p \leftrightarrow q$ – хибне, p – істинне.

40. Вважаючи висловлювання p істинним, з'ясуйте значення істинності таких висловлювань: $p \wedge (p \vee q)$; $\sim p \rightarrow (\sim p \wedge q)$; $\sim p \vee (\sim p \wedge q)$.

41. Визначте вид судження за модальністю.

Наприклад. Не виключено, що Н. – співучасник злочину.
Судження можливості.

1. Убивство з помсти можливе. 2. Багато держав стародавнього світу втратило свою могутність. 3. Крадіжка вчинена уночі. 4. Вологолюбива рослина гине без води. 5. Витрати на реалізацію проекту повернуться за п'ять років. 6. Крим – це півострів. 7. Людина старіє. 8. Наукою встановлений ген передачі інформації від батьків до дітей. 9. Заборонено палити у приміщеннях державної установи. 10. Дозволено переходити дорогу на зелене світло світлофору.

Т е м а 8. Основні закони логіки

П л а н

1. Поняття про логічний закон.
2. Закон тотожності.
3. Закон несуперечності.

4. Закон виключеного третього.
5. Закон достатньої підстави.
6. Значення законів логіки для юридичної практики.

Завдання

42. *Чи порушуються основні закони логіки в наступних міркуваннях, а якщо порушуються, то які саме?*

Наприклад. У творі Гоголя “Мертві душі” ми знаходимо наступний діалог: “Бачиш, – сказав один чоловік іншому, – он яке колесо! Що ти думаєш, доїде це колесо, якщо б трапилося, до Москви або не доїде?” – “Доїде”, – відповів інший. “А до Казані, я гадаю, не доїде?” – “До Казані не доїде”, – відповів другий. Цим розмова і скінчилась”. *У цьому діалозі порушено логічний закон достатньої підстави: будь-яке обґрунтування думок відсутнє.*

1. Софіст верхи на білому коні під’їхав до прикордонної застави. Начальник стражі заявив, що переходити кордон можуть тільки люди, проводити коней не дозволяється. Софіст у відповідь зауважив: “Кінь може бути рудий, а білий кінь не може бути рудий, виходить, це зовсім не кінь”. Начальник стражі, здивований такою відповіддю, пропустив софіста з його конем.

2. Одного разу, коли стояла спекотлива погода, Насреддін, повернувшись додому, попросив дружину: “Принеси мені миску кислого молока! Немає нічого кращого та приємнішого для шлунку в таку спеку!”. – Дружина відповіла: “Миску? У нас навіть ложки кислого молока немає вдома!”. – На це ефенді відповів: “Ну й гаразд, ну й добре, що немає! Кисле молоко шкідливе для людини!”. – “Дивна ти людина, – сказала дружина, – то у тебе кисле молоко є корисним, то шкідливим? Яка ж твоя думка правильна?”. – Ефенді відповів: “Якщо воно є вдома, тоді правильна перша, а якщо немає, тоді правильна друга”.

3. Якось Насреддін попросив свого багатого і скупого сусіда дати йому на деякий час казан. Сусіда дав, хоча і неохоче. Повертаючи казан хазяїну, Насреддін разом із ним дав ще й каструльку, сказавши, що цю каструльку народив казан. Сусід погодився з таким поясненням і каструльку взяв. Наступного

разу Насреддін знову взяв казан, але вже не повернув. А коли сусід зажадав отримати казан назад, відповів: “Із задоволенням повернув би тобі казан, так не можу, тому що він помер”. – “Як! – обурився сусід, – що ти говориш нісенітницю – хіба казан може померти?” – “Чому ж, – відповів Насреддін, – казан не може померти, якщо він може народити каструльку?”.

4. Розповідає психолог: “Пригадую, що якось я бачив себе у сні: спочатку я їхав у тарантасі, потім негайно за цим я їхав у санях і ще через мить був вже в човні на якійсь річці, і ця швидка зміна способів пересування мене анітрошки не здивувала”.

5. Герой роману Л. Толстого “Анна Кареніна” Облонський, прокидаючись, згадує свій сон: “То ж як це було? Алабін давав обід у Дармштадті; ні, ніби не в Дармштадті, бо було щось американське. Так, але там Дармштадт був в Америці. Так, Алабін давав обід на скляних столах, так – і столи співали: *Il mio tesoro*, ні, не *Il mio tesoro*, а щось краще”.

6. Йшли дощ і два студенти. – Один у пальті, другий в університет.

7. – Отже, це сама нова тканина? – Тільки вчора одержали, прямо з фабрики! – А вона не линюча? – Що ви! Більше місяця висіла на вітрині, і нічого їй не сталося!

8. Карати злочинців – зло. – Так. Не карати злочинців – зло. – Так.

9. Наступний діалог знайомий усім читачам роману І. Тургенєва “Рудін”: – Всякий тлумачить про свої переконання і ще поваги до них вимагає, носиться з ними. Ех! – І Пігасов потряс кулаком у повітрі. – Прекрасно! – промовив Рудін, – Отже, Ви вважаєте, що переконань немає? – Немає – і не існує. – Це ваше переконання? – Так. – Як же ви говорите, що їх немає? От вам вже одне на перший випадок. Усі в кімнаті посміхнулися і перезирнулися”.

10. *Pro mortuis aut bene, aut nihil* (про мертвого [слід говорити] або добре, або ніяк).

11. Добродії присяжні засідателі, пане суддя! Мій клієнт признавався, що крав. Це цінне і щире визнання. Я б навіть сказав, що воно свідчить про цільну і глибоку натуру, людину

сміливу і чесну. Але чи можливо, добродії, щоб людина, якій притаманні такі рідкісні якості, була злодієм?

12. До філософа прийшла людина і запитала: “Скажи, Бог є?”. “Так, ти правий”, – відповідав філософ. Пізніше прийшов інший чоловік і сказав: “Я думаю, що Бога немає. Дай відповідь, я правий?”. “Ти правий” – відповідав філософ. Учень філософа, що чув обидві розмови, звернувся до філософа з питанням: “Хто ж із тих, що приходили до тебе, правий?”. “І ти правий”, – відповідав філософ.

13. Мабуть кожен пам’ятає діалог Остапа Бендера з двірником з роману І. Ільфа і Є. Петрова “Дванадцять стільців”: “А що, батько, – запитав молодий чоловік, затаючись, – наречені у вашому місті є?” Старий двірник анітрохи не здивувався. “Кому і кобила наречена”, – відповів він, охоче втягуючись у розмову. – “Більше питань не маю”, – швидко проговорив молодий чоловік. І зараз же поставив нове запитання: “У такому будинку, та й без наречених?”.

14. О. Мень у своєму творі “Історія релігії” розповідає про зустріч філософа Нагасени з царем: “Великий цар, Ви сюди прибули пішки або на колісниці? – Я прибув не пішки, а на колісниці. – Якщо Ви, великий цар, прибули сюди на колісниці, то скажіть: що таке колісниця? Чи це не дишель? – Ні, шановний. – Не вісь? – Ні, шановний. – Не колесо, не кістяк, не упряж, не ярмо? – На все це цар відповідав: “ні”. – Тоді, виходить, усі ці частини складають колісницю? – Ні, пане. – Тоді, може, існує щось поза ними, що складає колісницю? – Ні, шановний”. На це Нагасена іронічно зауважив, звертаючись до присутніх: “Цар Милинда сказав, що приїхав на колісниці, але коли його попросили пояснити, що таке колісниця, він не міг точно сказати, що саме він стверджував”.

15. Герой поеми М. Гоголя “Мертві душі” Ноздрьов показує Чичикову свій маєток: “Тепер я поведу тебе подивитися межі, де закінчується моя земля. От межа! Усе, що бачиш по цю сторону – усе це моє, і навіть по той бік, весь цей ліс, що синіє, і усе, що за лісом – усе моє!”.

16. “Як може бути добре жінці в її становищі в цю нестерпну спеку, коли вікна виходять на сонце”, – сказала Варва-

ра Олексіївна. “Але ж тут затінок з десятої години”, – сказала Марія Павлівна. “Від цього й лихоманка. Від вогкості”, – сказала Варвара Олексіївна.

17. З протоколу: “На підлозі лежали два гудзики – один жіночий, інший – рожевого кольору”.

18. О.Ф. Коні у справі В. Протопопова аргументував так: “На особисту думку підсудного, усі його дії носили відбиток енергії людини, що вступила в нову діяльність, окриленої кращими і самими гарячими бажаннями викоринити безлад, що накопичив останніми десятиліттями. Інакше дивиться на ці дії Харківська палата, що вбачає в них насильство і зловживання владою. Середнього шляху між цими двома поглядами немає, і по вивченні суті справи я приєднуюся не до погляду Протопопова, а до погляду палати”.

19. Герой оповідання А.П. Чехова “Лист до вченого сусіда” висуває такі аргументи щодо неможливості існування життя на Місяці: “Ви пишете, що на Місяці живуть люди і племена. Цього не може бути ніколи, тому що якби люди жили на Місяці, то заслонили б для нас його світло своїми будинками і пасовищами. Без дощу люди не можуть жити, а дощ йде вниз на землю, а не нагору на Місяць. Люди, живучи на Місяці, падали б униз на землю, а цього не буває. Сміття та бруд сипалися б на наш материк із населеного Місяця. Чи можуть люди жити на Місяці, якщо він існує тільки вночі, а вдень зникає? І уряди не можуть дозволити жити на Місяці, тому що на ньому через його далеку відстань і недосяжність можна укриватися від повинностей дуже легко. Ви трошки помилилися”.

20. Нідерландський художник ван Меєгерен був дуже марнославний і болісно самолюбивий. Ще у 20-х роках у нього визрів план дії, і здійснював він його з рідкісною цілеспрямованістю. Перші досвіди підробок старих майстрів виявилися не зовсім вдалим, і Меєгерен шукає і знаходить вихід. Великий голландський художник Вермеєр Дельфтський, у біографії якого багато темних місць, не залишив релігійних композицій, отож, Меєгерен вирішив заповнити цю “прогалину”. Сім місяців він щоденно напружено працював над картиною. Картина вдалася, потім була покрита коричневим лаком, що додав їй па-

вутиння часу. Чисті сяючі фарби пригасли, віртуозно зроблений напис сховався, але зате полотно набуло “музейного” колориту. Копія Меегерена була сприйнята за оригінал.

Історія Меегерена має незвичайний кінець. У 1945 р. він був заарештований військовою поліцією і йому були пред’явлені тяжкі звинувачення: “Чи визнаєте Ви себе винним у колабораціонізмі? Чи зізнаєтеся в тому, що в 1943 році Ви продали в колекцію рейхсмаршала картину художника Яна Вермеєра Дельфтського, що є національним надбанням Голландії, за що Вам заплатили 650 тисяч гульденів?” – “Я продав фальшивку”. І хоча він сказав правду, йому ніхто не повірив. Тепер Меегерен повинен був довести, що деякі картини Вермеєра – підробка, а він – їх автор. Отже, нині метою був не черговий мільйон гульденів, а життя автора. Найкрупніші фахівці визнали, що автором картин був художник середини ХХ століття – Ханс ван Меєгерен (М. Лібман, Г. Островський. “Підроблені шедеври”).

21. У романі Джонатана Свіфта “Подорож Лемюеля Гуллівера” ліліпут так розмірковує відносно існування інших країн: “Ви стверджуєте, що на світі існують інші королівства і держави, де живуть такі ж гіганти, як ви. Однак наші філософи дуже сумніваються в цьому. Адже не підлягає ніякому сумніву, що сто чоловік вашого зросту можуть за самий короткий час винищити всі плоди і всю худобу у володіннях його величності. Крім того, у нас є літописи. Вони містять у собі опис подій за шість тисяч місяців, але жодного разу не згадують ні про які інші країни, крім великих імперій – Ліліпутії і Блефуску”.

43. *Вимога якого закону логіки виражається в цьому правилі (міркуванні, думці)?*

1. При розгляді кримінальних справ у суді закон вимагає, щоб предмет судового розгляду був заздалегідь визначений. Це правило в КПК України виражається так: “Розгляд справи в суді провадиться тільки щодо обвинувачених і лише по тому обвинуваченню, по якому їх віддано до суду” (ст. 275 КПК України “Межі судового розгляду”).

2. “Слідчий вправі провести очну ставку між двома раніше допитаними особами, в показаннях яких є суперечності” (ст. 172 КПК України).

3. Перед початком допиту слідчий попереджає потерпілого про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 178 КК України (ст. 171 КПК України). Стаття 178 КПК України вказує: “завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, дані при проведенні дізнання, попереднього слідства або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у тих же випадках, – караються...”.

4. Герой роману І. Льфа та Є. Петрова “Дванадцять стільців” Остап Бендер веде переговори із завгоспом пароплаву: “Ну гаразд, – промовив Остап, зітнувши, – погоджуюся на Ваші умови. Але зі мною ще й хлопчик, асистент. – Щодо хлопчика, то не знаю. На хлопчика кредиту не відпущено. На свій рахунок – будь ласка. Нехай живе у вашій каюті”.

Коли Іполіт Матвійович забіг на пароплав, завгосп запитав підозріло: “Оце ваш хлопчик? – Хлопчик, – сказав Остап, – хіба поганий? Хто скаже, що це дівчинка, нехай перший кине в мене камінь!”.

5. “Мене вразило в дискусії те, що одна й та сама теорія спирається то на принципи старої механіки, то на нові гіпотези, що є запереченням цієї механіки; не можна забувати, що немає положення, яке не можна було б довести, якщо ввести для доказу два протилежні засновки” (А. Пуанкаре).

Виконайте модульну контрольну роботу за матеріалом II розділу.

Тема 9. Загальна характеристика умовиводів

П л а н

1. Умовивід як форма думки. Види умовиводів за структурними відмінностями та характером висновку.
2. Поняття про дедукцію.
3. Безпосередні умовиводи.

Завдання

44. *Зробіть висновок у безпосередньому умовиводі шляхом перетворення.*

Наприклад. Будь-який злочин є діянням суспільно небезпечним.

Отже, жоден злочин не є діянням суспільно небезпечним.

1. Деякі студенти нашої групи не харків'яни. 2. Будь-яке кримінальне покарання призначається за вироком суду. 3. Деякі зі свідків були знайомі з потерпілим. 4. Жоден студент нашої групи не запізнився на семінар. 5. Деякі слова він вимовляв дуже тихо. 6. Кожна людина має право на громадянство. 7. Автомобіль підлягає обов'язковому страхуванню. 8. Деякі його дії не були мотивовані. 9. Жоден договір, що має напрямок на обмеження правоздатності, не є дійсним. 10. Деякі правопорушники – неповнолітні.

45. *Зробіть висновок (якщо це можливо) шляхом обернення.*

Наприклад. Деякі студенти – відмінники.

Отже, деякі відмінники – студенти.

1. Усі люди смертні. 2. Деякі письменники пишуть детективні романи. 3. Деякі європейські держави – унітарні. 4. Кожен працівник міліції приймає присягу. 5. Жоден невинний не має бути притягнений до кримінальної відповідальності. 6. Деякі студенти не палять. 7. Жодна людина не зацікавлена в ядерній катастрофі. 8. Деякі установи є фондовими біржами. 9. Деякі злочинці не є рецидивістами. 10. Усі студенти складають іспити.

46. *Зробіть висновок (якщо це можливо) шляхом протиставлення предикату.*

Наприклад. Деякі студенти не є відмінниками.

Отже, деякі не відмінники – студенти.

1. Кожна юридична особа має рахунок у банку. 2. Деякі юристи – адвокати. 3. Жоден свідок не знав потерпілого. 4. Деякі люди не вживають каву. 5. Деякі люди – холерики. 6. Усі

договори є угодами. 7. Жоден студент не отримав двійки на іспиті. 8. Книга знаходить свого читача. 9. Жоден невинний не має бути засуджений. 10. Деякі співучасники злочину не заперечували свою провину.

47. *Знайдіть помилку в безпосередньому умовиводі.*

1. Деякі правопорушники є неповнолітніми.
Деякі правопорушники не є неповнолітніми.
2. Вирок суду повинен бути вмотивованим.
Вирок суду повинен бути невмотивованим.
3. Всі юристи повинні мати строге мислення.
Всі, хто повинен мати строге мислення, – юристи.
4. Деякі юристи – викладачі правознавчих дисциплін.
Деякі викладачі правознавчих дисциплін – юристи.
5. Деякі засуджені не є рецидивістами.
Деякі рецидивісти не є засудженими.
6. Деякі угоди є односторонніми.
Деякі неодносторонні угоди не є угодами.
7. Будь-яке правопорушення – це протиправне діяння.
Всі не протиправні діяння є правопорушеннями.

48. *Наведіть приклади безпосередніх умовиводів усіх видів.*

Т е м а 10. Дедуктивні умовиводи

П л а н

1. Категоричний силогізм, його структура.
2. Аксиома та загальні правила побудови категоричного силогізму.
3. Фігури та модуси категоричного силогізму. Правила фігур.

Завдання

49. Чи вірно побудовані наступні силогізми? Якщо ні, то які загальні правила та правила окремих фігур у них порушені?

Наприклад. Усі адвокати (М) – юристи (Р).

Никоненко (S) не є адвокатом (М).

Отже, Никоненко (S) не є юристом (Р).

Силогізм побудовано невірно: більший термін у висновку змінює обсяг; порушено правило першої фігури: менший засновок завжди є судженням ствердним, а в цьому силогізмі менший засновок – судження заперечне.

1. Кожен студент, що успішно пройшов курс навчання, отримує диплом.

Н. – студент, що успішно пройшов курс навчання.

Отже, Н. отримує диплом.

2. Жоден студент 14 групи не читав твору Аристотеля “Топіка”.

Леонід прочитав “Топіку” Аристотеля.

Отже, Леонід не є студентом 14 групи.

3. Деякі громадяни – дієздатні.

Деякі громадяни є засновниками благодійних фондів.

Кожен засновник благодійного фонду є дієздатним.

4. Усім водолазам подобається відпочинок на морі.

Н. не подобається відпочинок на морі.

Отже, Н. не є водолазом.

5. Деякі доктори юридичних наук працюють у НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”.

Усі доктори юридичних наук мають вищу освіту.

Деякі з тих, хто має вищу освіту, працюють у НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”.

6. Кожен студент групи 48 вивчає логіку.

Н. – не є студентом групи 48.

Отже, Н. не вивчає логіки.

7. Будь-яка дія має свою підставу.

Деякі дії мають намір.

Отже, дещо з того, що має намір, має свою підставу.

8. Деякі студенти не пишуть конспектів лекцій.
Н. – студент.
Отже, Н. не пише конспектів лекцій.
9. Усі студенти – майбутні фахівці.
Деякі майбутні фахівці не п'ють кави.
Дехто з тих, хто вживає каву, – не студенти.
10. Будь-яка крадіжка – умисна дія.
Це діяння – умисне.
Отже, це діяння є крадіжкою.

50. *Зробіть висновок із засновків; визначте, спроможний цей силогізм чи ні.*

Наприклад: Зрада не приносить щастя.

Н. не зрадив.

Отже ...

Висновок зробити неможливо, бо порушене загальне правило категоричного силогізму: якщо обидва засновки у судженні заперечні, то силогізм неспроможний.

1. Деякі будівлі в Харкові зведені за проектом архітектора Бекетова.
Деякі будівлі в Харкові – архітектурні пам'ятки.
?
2. Акціонери мають право на участь у голосуванні.
Н. не має права брати участь у голосуванні.
?
3. Деякі студенти, що навчаються в Харкові, є студентами НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”.
Петренко – студент, що навчається в Харкові.
?
4. Кожен автомобіль має колеса.
Велосипед – не автомобіль.
?
5. Кожен військовий прокурор працює на благо вітчизни.
Н. – військовий прокурор.
?
6. Кожен композитор має музичну освіту.
Дехто зі студентів НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого” має

музичну освіту.

?

7. Кожна людина смертна.

Птах – не людина.

?

8. Кожен студент юридичної спеціальності вивчає теорію держави та права.

Н. вивчає теорію держави та права.

?

9. Деякі поетичні твори мають філософський зміст.

Те, що має філософський зміст, сприяє становленню світогляду.

?

10. Кожна людина дихає повітрям.

Кожна кішка дихає повітрям.

?

11. Робітники заводу “Рогань” отримують заробітну платню вчасно.

Сидоренко – робітник заводу “Рогань”.

?

12. Всі підручники – книги.

Іванов не написав жодної книги.

?

51. *Маючи більший засновок, сформулюйте менший засновок та висновок таким чином, щоб категоричний силогізм став спроможним.*

Наприклад. Більший засновок “Деякі люди – скупі”.

Менший засновок: “Усі скупі схожі на героя роману Оноре де Бальзака “Гобсек”.

Висновок: “Деякі герої роману Оноре де Бальзака “Гобсек” – люди”.

IV фігура категоричного силогізму:

Деякі P є M (I);

Всі M є S (A)

Деякі S є P (I)

Модус DIMARIS, силогізм спроможний.

1. Будь-яке шахрайство – злочин. 2. Серед людей є хворі на алкоголізм. 3. Жодна людина не може запобігти старості. 4. Лідер партії висловлює інтереси членів партії. 5. Студенти, що живуть у гуртожитку, повинні зберігати його майно. 6. Деякі студенти беруть участь у роботі політичних партій. 7. Жоден законослухняний громадянин не є злочинцем. 8. Усі робітники МП “Всесвіт” працюють 5 днів на тиждень. 9. Деякі злочини є умисними. 10. Президентом держави може стати людина, що досягла 35-річного віку. 11. Жоден закон в Україні не набуває чинності до моменту його офіційного оприлюднення. 12. Жоден неповнолітній не може бути засуджений судом до позбавлення волі на строк, що перевищує 10 років.

52. *Доведіть, чому неспроможні наступні силогізми.*

Наприклад. Кожен суддя має юридичну освіту.

Майстра спорту Сушко призначено суддею.

Отже, Сушко має юридичну освіту.

Помилка пов’язана з порушенням загального правила категоричного силогізму – помилка почетверіння термінів.

1. Студенти 13 групи не відвідують лекцій.

Петренко не є студентом 13 групи.

Отже, Петренко відвідує лекції.

2. Усі зебри – смугасті.

Деякі кішки – смугасті.

Отже, деякі кішки – зебри.

3. Шахрайство при сплаті податків можливе тільки з прямим умислом.

У діях посадових осіб акціонерного товариства

закритого типу “Олеся” встановлено прямий умисел.

Отже, дії посадових осіб акціонерного товариства

закритого типу “Олеся” кваліфіковано як шахрайство.

4. Двері відчиняються ключем.

Ключ – спосіб перельоту лелек.

Отже, спосіб перельоту лелек відчиняє двері.

5. Деякі злочини є навмисними.

Необережне нанесення тяжких тілесних ушкоджень – злочин.

Деякі необережні тяжкі тілесні ушкодження – умисні.

6. Деякі студенти – сангвініки.
Богдан – сангвінік.
Отже, Богдан – студент.
7. Жоден юнак, якому не виповнилося 18 років, не призивається на військову службу.
Микола не призивається до військової служби.
Миколі не виповнилося 18 років.
8. Лікар лікує людей.
Людина є лікарем.
Людина лікує людей.
9. Кінь може бути рудий.
Білий кінь не є рудим.
Отже, білий кінь не є конем.
10. Деякі свідки у справі працюють на фірмі “Конус”.
Сивашко – свідок у справі.
Отже, Сивашко працює у фірмі “Конус”.
11. Судові експерти зобов’язані давати правдиві свідчення.
Свідки зобов’язані давати правдиві свідчення.
Свідки є судовими експертами.

53. *Зробіть висновок із наданих засновків, визначте фігуру силогізму. Встановіть, чи спроможний даний силогізм?*

Наприклад. Особа, що займається шахрайством, – злочинець.

Косенко – злочинець.

Висновок: Косенко займається шахрайством.

Висновок неправильний. Цей умовивід робиться за другою фігурою категоричного силогізму. За правилами другої фігури один із засновків повинен бути заперечним, а в даному силогізмі обидва засновки судження ствердні. Цей силогізм неспроможний.

1. Особа, що не досягла повноліття, не може бути представником у суді.

Микола – неповнолітній.

?

2. Адміністративне правопорушення – антисуспільна дія.

Адміністративне правопорушення не є злочином.

?

3. Особа, що вчинила крадіжку особистого майна, притягується до кримінальної відповідальності.

Петренко вчинив крадіжку особистого майна.

?

4. Злочинець, що вчинив це вбивство, є людиною емоційно стійкою.

Петренко – людина емоційно стійка.

?

5. Усі студенти нашої групи йдуть сьогодні до театру.

Студенти, що зайняті виробничою практикою, не йдуть сьогодні до театру.

?

6. Будь-яке явище, яким би загадковим воно не видавалося, може бути усвідомленим та з'ясованим.

Будь-яке явище має свою підставу.

?

7. Жоден імператор не є дантистом.

“Усіх дантистів лякаються діти” (Л. Керолл).

?

54. Спробуйте зробити висновки; якщо вони неможливі, визначте, які правила порушено:

MAP	PAM	MIP	PIM	POM	MEP	PEM
SOM	SOM	MIS	SAM	SAM	SAM	MAS

_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
?	?	?	?	?	?	?

Т е м а 11. Дедуктивні умовиводи (продовж.)

П л а н

1. Дедуктивні умовиводи категоричного типу на підставі суджень із відношеннями.

2. Умовні силогізми та їх види. Умовно-категоричний силогізм, його правила та модуси.

3. Розділово-категоричний силлогізм, його правила та модуси.
4. Лематичні силлогізми.
5. Ентимеми. Засоби відновлення повних умовиводів на підставі ентимем.

Завдання

55. *Зробіть висновок із засновків, використовуючи властивості відношень, визначте спроможність силлогізму.*

Наприклад. Микола прибув на місце злочину пізніше першого свідка, а Миколин друг з'явився пізніше Миколи. Висновок: Миколин друг з'явився на місці злочину пізніше першого свідка. – *Силлогізм спроможний.*

1. Петренко прийшов на місце злочину одночасно з Науменко, а Науменко – пізніше третього свідка. 2. Павло – друг Андрія, а Андрій – друг потерпілого. 3. Свідок – син потерпілого, потерпілий – син одного з акціонерів банку “Аваль”. 4. Дельвіг учився разом із Пушкіним, а Пушкін разом із Пушциним. 5. Оксана – дружина потерпілого. Потерпілий – працівник міліції. 6. Перший пакунок схожий на другий, другий пакунок схожий на третій.

56. *Побудуйте суто умовний силлогізм. Запишіть його структуру у вигляді схеми.*

1. При розслідуванні причин пожежі в будинку встановлено, що за декілька місяців до пожежі там був проведений капітальний ремонт. Зробили нову електропроводку, заново склали печі і димоходи. До того ж нічні роботи були доручені людині, яка не мала достатньої кваліфікації у цій справі, кладку димоходу робітник зробив із поганою перев'язкою швів, використавши неякісний розчин. Усе це призвело до послаблення надійності димоходу, у якому з'явилися щілини. У день пожежі був сильний мороз і піч підсилено топили дерев'яною тарою, яка створює довге іскристе полум'я; через щілини димоходу гарячі паливні гази, а можливо, й іскри, почали взаємодіяти з конструкцією перекриття, унаслідок чого сталося займання, яке спочатку протікало у вигляді тління, довгий час могло залиша-

тися непомітним, тому що дим потрапляв на горище, де розвіювався. Пожежу помітили значно пізніше, коли займання набуло відкритого характеру.

2. При розслідуванні справи про масовий падіж худоби встановлено шляхом розтину кожної тварини, що причиною падежу було виснаження організму тварин; подальше розслідування показало, що причиною виснаження стала нестача кормів через їх розкрадання й розбазарювання.

57. Знайдіть засновок і висновок в умовному силогізмі, побудуйте його схему.

Наприклад. Якщо Петренко прийшов до офісу о восьмій годині сорок хвилин (а), він повинен був зустрітися зі злочинцем у коридорі (в), якщо він бачив злочинця, то може впізнати його.

$(A \rightarrow B), (C \rightarrow D),$

$(A \rightarrow D)$

1. Було зрозуміло: Хамфрі не має наміру відповідати на моє запитання, доки воно не буде сформульовано інакше, але в цьому випадку я не одержу прямої відповіді. 2. Шлюб розривається, якщо судом визначено, що подальше сумісне життя подружжя неможливе. Якщо шлюб розривається, то суд виносить рішення про розрив шлюбу. Якщо суд виніс рішення про розрив шлюбу, то рішення вступає в силу через два тижні. 3. Обличчя померлого лікаря було на диво спокійним, природним, без ознак здивування, жаху, переляку – це означало, що він не передчував біди, яка його спіткала, і, таким чином, добре знав убивцю. 4. Якщо б я мав повну інформацію, то зміг би значно скоротити кількість можливих моделей ситуації; якщо б у мене було тільки 2-3 моделі ситуації і не більше, я б ретельніше продумав лінію своєї поведінки. 5. Якщо ви себе недооцінюєте, у вас низька самооцінка. При низькій самооцінці людина, як правило, соромлива, а соромлива людина не здатна на рішучі вчинки. 6. Оскільки двері були замкнені зсередини, Натан вважав, що в нього буде досить часу від моменту, коли пролунає постріл, до того, як у кімнату потраплять люди. І це дозволяло

йому сподіватися на те, що він спокійно спуститься пожежною драбиною і, коли в кімнату хтось увійде, буде вже за кілька кварталів звідси” (Брет Холлідей “Труп, якого не було”).

58. *Визначте модус умовно-категоричного силогізму, складіть формулу і перевірте, чи спроможний він.*

Наприклад. Кримінальна справа не порушується в тому разі ($\sim B$), коли немає ознак злочину ($\sim A$). Ознак злочину не встановлено ($\sim A$). Отже, кримінальну справу не порушено ($\sim B$).

$(\sim A \rightarrow \sim B), \sim A$ *Стверджуючий модус умовно-*

$\sim B$ *категоричного силогізму – modus ponens.*
Силогізм спроможний.

1. Якщо є склад злочину, звинувачений визнається судом винним. Звинуваченого судом визнано винним. Отже, суд встановив склад злочину.

2. Якщо я буду стояти на своєму і не погоджусь із його доказами, то мій помічник переведе розмову з того, як повинно діяти, на те, коли треба діяти. Однак я погоджусь з його доказами. Отже, мій помічник не буде переводити розмову з питання «як» на питання “коли”.

3. Якщо б не було законів, неможливо було б судити. Суди відбуваються. Отже, закони існують.

4. В обговоренні немає необхідності, коли факти досить переконливі. В обговоренні немає необхідності. Отже, факти досить переконливі.

5. Якщо Н. вчинив самогубство, то в цьому є і ваша провина: ви були неухважні до нього, до його переживань. Однак Н. не вчинив самогубства, а був убитий. Отже, вашої провини в цьому немає.

6. Якщо проектом заплановано 38 поверхів, то цей будинок можна вважати хмарочосом. Невірно, що проектом заплановано 38 поверхів. Отже, цей будинок не можна вважати хмарочосом.

7. Якщо задум проведення слідчого експерименту зрозумілий, тоді можна переходити до обговорення практичного проведення цього експерименту. Задум був зрозумілим присут-

нім, які зібралися для обговорення практичних деталей слідчого експерименту. Отже, можна переходити до обговорення практичного проведення цього експерименту.

8. Кожен довгий шлях коли-небудь закінчиться. Цей шлях не є довгим. Отже, цей шлях ніколи не закінчиться.

59. *Визначте вид силогізму. Якщо в ньому наявна помилка, зазначте її. Зробіть висновок.*

1. Якщо злочинці мають психічне захворювання, то вони повинні бути ізольованими від суспільства. Якщо злочинці не мають психічного захворювання, то вони повинні бути покарані. Отже, ... 2. Якщо алібі засвідчене родичами обвинуваченого, то він сам його вигадав. Якщо алібі засвідчене друзями обвинуваченого, то він сам його вигадав. Проте алібі обвинуваченого засвідчене або родичами, або друзями обвинуваченого. Отже, ...

60. *Маючи умовний засновок, побудуйте умовно-категоричний силогізм за стверджуючим та заперечуючим модусами.*

Наприклад. Доказ, отриманий з порушенням закону (A), не має юридичної ваги ($\sim B$).

1) *стверджуючий модус:* Цей доказ одержано з порушенням закону. Отже, цей доказ не має юридичної ваги.

$$\underline{A \rightarrow \sim B, A}$$

$$\sim B$$

2) *заперечний модус:* Невірно, що доказ не має юридичної ваги, отже, його не одержано з порушенням закону.

$$\underline{A \rightarrow \sim B, \sim \sim B}$$

$$\sim A$$

1. Якщо знайдені плями крові належать злочинцю, то наше припущення про поранення його вбитим підтвердиться. 2. Кожен законотворчий громадянин сплачує податки. 3. За двома зайцями поженешся – жодного не спіймаш. 4. Кожен потерпілий має право на відшкодування матеріального збитку,

якщо шкоду було заподіяно його майну. 5. Якщо Ви продовжуєте наполягати на своїй точці зору, то Вам необхідно спростувати аргументи опонента. 6. Якщо аварія сталася вдень, то не може бути, щоб не було свідків. 7. Якщо щось скоюється, то на це є певна підстава. 8. Ти виправдовуєш свою невтриманість, коли говориш, що ніщо людське тобі не чуже. 9. Назвавши свої позитивні якості, претендент на посаду начальника відділу тим самим дав зрозуміти, що він – найкраща кандидатура. 10. Якщо опонент не зміг знайти достатні аргументи, то це ще не значить, що його теза хибна. 11. Якщо хтось з вас без гріха, нехай першим кине в мене камінь.

61. Побудуйте висновок із засновку за одним із модусів розділово-категоричного силогізму.

Наприклад. Пожежа могла статися або внаслідок необережного поводження з вогнем (А), або внаслідок порушення правил техніки безпеки (В), або внаслідок підпалу (С). Під час слідства встановлено, що не мали місце ані необережне поводження з вогнем, ані підпал. Отже, пожежа виникла внаслідок порушення правил техніки безпеки.

Модус заперечно-ствердний розділово-категоричного силогізму:

$$\underline{A \vee B \vee C, \sim A \wedge \sim C}$$

В.

1. Влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. 2. Убивство могло бути вчинене умисно або через необережність. 3. Співучасниками злочину поряд із виконавцями визнаються організатори злочину, підбурювачі та пособники. 4. Свідок або каже правду, або першокласний актор, або в нього негаразд із пам'яттю. 5. Умисні злочини вчинюються з прямим або непрямим наміром. 6. Потерпілим визнається особа, якій внаслідок злочину заподіяний фізичний, матеріальний або моральний збиток. 7. Поважними причинами неявки відповідача до суду вважаються: хвороба, службове відрядження, несвоєчасне одержання позову або інші обставини, що не дали змоги відповідачу бути присутнім на судовому засіданні. 8. Злочинець міг потрапити у приміщення через центральний вхід, через чор-

ний вхід, через вікно або спуститися з даху. 9. Людина може бути за темпераментом холериком, сангвініком, флегматиком або меланхоліком. 10. Це вчинила або безстрашна людина, або, навпаки, боягуз, здатний від страху на одчайдушні вчинки.

62. *З'ясуйте вид дилеми, зробіть висновок, побудуйте схему дилеми.*

Наприклад. Якщо Н. діяв за власним бажанням (А), то він людина безчесна (В); якщо він діяв не за власним бажанням (С), то він іграшка в руках інших (D). Однак Н. діяв або за власним бажанням (А), або не за власним бажанням (С). Висновок: отже, Н – людина безчесна (В) або він іграшка в руках інших (D). Це складна конструктивна дилема:

$$\underline{(a \rightarrow b) \wedge (c \rightarrow d), a \vee c}$$

в $\vee d$.

1. Герой твору Д. Лінна і Е. Джемс “Так, пане міністр: із щоденника члена кабінету міністрів вельмишановного Джеймса Хекера, члена парламенту” розмірковує наступним чином: “Так, дилема не з простих. Якщо я заблокую запропонований контракт, “Таймс” і “Дейлі телеграф” заволають про “політичне боягузтво”, а якщо я дам йому “добро”, “Дейлі міррор” і “Сан” оголосять мене “вбивцею ненароджених ще дітей”. Невже немає виходу? – Треба або заблокувати контракт, або підписати його”.

2. Якщо я маю всю повноту влади, то як посадова особа я можу реалізувати ті рішення, що мені здаються найбільш адекватними сформованій ситуації; якщо мої підлеглі всього лише виконують мої вказівки, то в цьому випадку я можу реалізувати ті рішення, що уявляються найбільш адекватними сформованій ситуації. Проте я або маю всю повноту влади, або мої підлеглі всього лише виконують мої вказівки.

3. Якщо я буду опиратися і не погоджуся з доказами, то мій опонент переведе розмову на іншу тему, або якщо я не буду опиратися і погоджуся з доказами, то мій співрозмовник скаже, що цілком поділяє мою думку. Мій співрозмовник не сказав, що він поділяє мою думку.

4. Афінянка відмовляла свого сина займатися політичною діяльністю, міркуючи так: якщо ти будеш говорити неправду, сине мій, то тим самим прогніваєш богів; якщо ти будеш говорити правду, то тебе не злюблять люди. Однак ти повинен або говорити правду, або неправду. Отже, або тебе незлюблять люди, або ти прогніваєш богів.

5. Якщо Петренко поїхав до Сімферополя поїздом, то він буде в місті завтра вранці; якщо Петренко полетів літаком, то він буде на місці вже сьогодні. Петренко або поїхав поїздом, або полетів літаком.

6. У деяких середньовічних країнах Європи, якщо засуджений мав привілейоване становище, кат ламав над його головою шпагу, якщо ж він не був звільнений за законом від тілесних покарань, то над ним відбувалося покарання батогами. Засуджений або звільнений за законом від тілесних покарань, або не звільнений за законом від тілесних покарань.

63. *Відбудуйте ентимему до повного силогізму (відновіть пропущену частину силогізму), перевірте вірність його висновку.*

Наприклад: Суддя повинен керуватися законом.

Власенко – суддя.

Пропущено висновок – “Власенко повинен керуватися законом”.

І фігура категоричного силогізму, модус BARBARA. Силогізм спроможний.

1. Дехто Н. не вивчає логіку, бо не є студентом юридичного вузу. 2. Обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинність. Н. – обвинувачений. 3. Усі студенти складають іспити. Н. складає іспити. 4. Цей злочин вчинено без умислу, отже, цей злочин вчинено через необережність. 5. Усі судді – юристи. Отже, усі судді мають вищу освіту. 6. Суддя має право запитувати свідка в будь-який момент судового розгляду, а П. – суддя. 7. Якщо студент не склав усі заліки, то він не допускається до складання іспитів. Студентом складено всі заліки. 8. Н. складає державні іспити. Н. – випускник вузу. 9. Якщо свідок сидів перед вікном, то він бачив те, що відбувалося. Свідок бачив те, що відбувалося. 10. К. – посадова особа. К. звину-

вачується у зловживанні владою. 11. Ця книга нецікава, тому що на неї немає попиту в бібліотеці. 12. У нього немає температури, отже, він не хворий.

Т е м а 12. Недедуктивні умовиводи

П л а н

1. Індуктивні умовиводи. Зв'язок між індукцією та дедукцією в пізнанні.
2. Види індукції. Наукова індукція.
3. Методи встановлення причинних зв'язків між явищами.
4. Аналогія. Структура та види умовиводів за аналогією.
5. Використання індукції та аналогії в праві.

Завдання

1. *Визначте, який вид індукції був використаний у наведених прикладах, виявіть структуру кожного з умовиводів у скороченому запису та обґрунтуйте правильність (або неправильність) виводу.*

1. Усі фігури простого категоричного силогізму мають спеціальні правила через те, що фігур простого категоричного силогізму всього чотири та кожна з них має спеціальні правила.

2. Студенти 3-го факультету навчаються в новому корпусі НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого” і студенти 6-го факультету навчаються у чотирнадцятиповерховому корпусі. Мабуть, усі студенти НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого” навчаються в чотирнадцятиповерховому корпусі.

3. Вживати в їжу огірки небезпечно: з ними пов'язані всі тілесні хвороби та взагалі людські нещастя. Аргументи: практично всі люди, які страждають хронічними захворюваннями, їли огірки: 99,7% усіх осіб, які постраждали в автомобільних катастрофах, вживали в їжу огірки протягом двох попередніх тижнів; 93,1% всіх неповнолітніх правопорушників походять із сімей, де огірки вживаються постійно.

65. У наведених нижче схемах індуктивних методів встановлення причинного зв'язку між явищами зробіть висновки (у символах), вкажіть назву кожного методу і доберіть приклади кожного за зазначеними схемами:

1) ABC – a	2) ABC – a	3) ABC – a	4) A'BC – a'	5) ABC – a, b, c
AEF – a	<u>BC</u> – –	AEF – a	A"BC – a"	A – a
<u>АН</u> – a	Отже, ...	BC – –	<u>A"BC – a"</u>	<u>В – в</u>
Отже, ...		<u>DE</u> – –	Отже, ...	Отже, ...
- Отже, ...

Перша схема – це схема методу єдиної схожості. Один і той же наслідок “а” викликається різними комплексами обставин, схожими тільки в одній обставині “А”, яка, можливо, є причиною явища “а”.

Наприклад. У ідальні отруїлися три чоловіки. Встановлено, що один з них їв вінегрет і котлету, пив каву; другий – борщ, котлету і компот; третій – суп, котлету і чай. Певно, причиною отруєння були котлети.

66. *Визначте, який метод встановлення причинного зв'язку використовується в даних міркуваннях та чи є правильним висновок. У тих прикладах, де висновки відсутні, зробіть їх самостійно.*

1. Колись С.Ф. Буринський налив на старий непотрібний аркуш червоні чорнила та сфотографував його через червоне скло. Проявляючи пластинку, він не підозрював, що робить важливе відкриття у криміналістиці: пляма зникла, але на негативі проступив текст, залитий чорнилами. У чому причина цього явища?

2. Ця хвороба не викликається жодним із відомих науці мікробів та вірусів. Отже, ця хвороба викликається невідомими ще вірусами.

3. Чим вище підійматися вгору, тим важче дихати. Зі збільшенням висоти повітря стає все більш розрідженим. Отже, ...

4. Досліджувався вплив невеликих доз алкоголю на точність стрільби з гвинтівки на 250 м, лежачи, десятима патронами, без обмеження часу. У тверезих попало у мішень 86% куль,

14% куль попало в щити. Результати тих, хто напередодні стрільб вживав алкоголь, такі: у мішень попало 20% куль, у щити – 34%, а 40% куль не влучило навіть у щити.

5. Коли захворів швець, одна людина запропонувала йому ліки. Ліки допомогли. Після цього захворів кравець. Йому було запропоновано ті ж самі ліки. Кравець помер. На підставі цього був зроблений висновок, що від цих ліків шевці видужують, а кравці помирають.

67. Проаналізуйте наведені тексти. Запишіть недедуктивні міркування, що в них містяться. З'ясуйте, які з них є індуктивними, а які – міркування за аналогією. Визначте їх види.

1. З давніх часів вважалося, що у Сонця сім планет і більше бути не може. Знаменитий німецький філософ Гегель навіть довів, що число планет Сонячної системи дорівнює 7. Через 15 років після його смерті, у 1846 році, французький астроном Левер'є вирахував місце на небі, де можна буде спостерігати нову планету, а інший астроном – Галле – навів на це місце телескоп і дійсно знайшов там невідому планету, яку назвав Нептуном. Левер'є міркував так. Спочатку він помітив, що рух Урана – найвіддаленішої від Сонця планети того часу – відхиляється від орбіти, яку обчислили вчені. Частину відхилень він пояснив впливом відомих планет. Однак залишалася ще якась величина, яка не мала пояснення. Він припустив, що додаткове викривлення орбіти Урана викликане впливом ще більш далекої від Сонця планети.

2. Біблійний полководець Гедеон після виснажливого переходу привів військо до джерела. Перед рішучою битвою він побажав вибрати найбільш стійких бійців. Гедеон дозволив стомленим воїнам напитися із джерела. Деякі з них, ставши на коліна і припавши губами до води, стали жадібно пити її. Інші пили не поспішаючи, черпаючи воду долонями. Ці останні воїни і були взяті Гедеоном до бою, склавши відбірний загін. Усі воїни Гедеона знаходилися в однакових умовах до випробування і після отримали одне просте завдання. На підставі поведінки в одній ситуації він дійшов висновку про їх поведінку в іншій ситуації – в бою: “Ті, що виявили витримку і здатність проти-

стояти спокусі відразу і бездумно вгамувати спрагу, у битві виявляться більш надійними, ніж ті, що не змогли цього зробити” (Хоменко І.В. Логіка – юристам. – К.: Четверта хвиля, 1999).

3. У місті протягом тижня було вчинено шість квартирних крадіжок. Ознайомившись із обставинами, за яких ці крадіжки були вчинені, слідчий відзначив, що в усіх випадках за один-два дні до крадіжки у квартирі побував невідомий мешканцем чоловік: податковий інспектор, слюсар-сантехнік, електромонтер і навіть дільничий міліціонер. Портрет невідомого, якого описували потерпілі, збігався за багатьма рисами. Слідчий зробив висновок, що саме цей чоловік і був злочинцем.

4. Існує легенда про те, що коли одного разу в Давньому Римі збунтувалися плебеї, сенатор Мененій Агріппій заспокоював їх так: “Кожен із вас знає, що тіло людини складається з різних частин, і кожна з них виконує певну роль: ноги переносять людину з одного місця в інше, голова думає, руки працюють. Держава – це також організм, в якому кожна частина призначена для виконання своєї певної ролі: патриції – це мозок держави, плебеї – це її руки. Що було б з людським організмом, якщо б його окремі частини збунтувалися і відмовилися виконувати призначену для них роль? Якщо б руки людини відмовилися працювати, голова – думати, тоді людина була б приречена на загибель. Те ж саме трапиться і з державою, якщо її громадяни будуть відмовлятися виконувати те, що є їх природним обов’язком”.

5. Один філософ міркував так: що можна знайти корисніше за філософію? Вона – просвітителька розуму, вождь і наставниця всякого міркування, керівниця життя; хто добре впізнає її, той як у дзеркалі бачить неуцтво і помилки інших; без філософського навчання і правильного вжитку розуму не може існувати премудрість. Тому кожній людині слід навчатися філософії, щоб знати, що приносить користь і що ні, чого варто дотримуватися і від чого ухилятися.

68. Проаналізуйте індуктивні умовиводи, з’ясуйте їх структуру, вид та характер висновку.

1. Жодна з моїх дискет не містить відомих вірусів, бо кожному з них я перевірив сам.

2. Декан, аналізуючи відомості про складені іспити, дійшов висновку, що всі студенти четвертого курсу успішно здали сесію.

3. На експертизу надійшла партія товару. Дослідивши товар, що знаходився у кожному п'ятому ящику, експерт дійшов висновку, що товар – першого сорту.

69. Проаналізуйте наведені тексти, визначте умовиводи за аналогією, їх вид; встановіть правильність.

1. Суб'єкти А., Б., В., Г. перебувають між собою у таких відношеннях: 1) А. є батьком неповнолітнього сина Б.; 2) В. є дідом і єдиним родичем неповнолітнього онука Г.; 3) відомо, що батько повинен утримувати свого сина. Отже, дідусь повинен утримувати свого онука.

2. “Побачив я, що корисніша мудрість, ніж дурість, як корисніше світло, ніж темрява” (Соломон).

3. Важко визначити, що таке демократія. Вона подібна до жирафи. Раз подивишся – і вже більше ні з чим не переплутаєш.

Т е м а 13. Доведення і спростування

П л а н

1. Загальна характеристика доведень. Структура доведення.

2. Види доведень.

3. Правила доведення та помилки, що зустрічаються в доведеннях.

4. Значення логічної теорії доведень для юридичної теорії та практики. Особливості юридичних доведень.

Завдання

70. Спираючись на відому Вам художню, навчальну та наукову літературу, а також на власний досвід, наведіть приклади ефективних доведень.

71. Проаналізуйте наведений текст. Побудуйте схему міркування.

1. В оповіданні Конан Дойла “Берилова діадема” банкір Олександр Холдер, у будинку якого відбулася крадіжка дорогоцінності – берилової діадеми, звернувся по допомогу до Шерлока Холмса. Холдер був певний, що у крадіжці винний його син Артур, тому що уночі, коли була вчинена крадіжка, він бачив у його руках діадему, якій бракувало одного кута з трьома берилами. Проте Шерлок Холмс встановив, що до крадіжки діадеми причетна також його племінниця, котра передала діадему через вікно своєму коханцеві. Розповідаючи Холдеру про результати розслідування, Холмс сказав, зокрема, таке: “Мій старий принцип розслідування полягає в тому, щоб виключити всі явно неможливі припущення. Тоді те, що залишається, є істиною, якою б неправдоподібною вона б не здавалася. Міркував я приблизно так: звичайна річ, Ви не віддали діадему. Отже, залишається тільки ваша племінниця і покоївки. Однак якщо в крадіжці замішані покоївки, то навіщо ваш син погодився взяти відповідальність на себе. Для такого припущення немає підстав. Ви говорили, що Артур кохає свою двоюрідну сестру. І я зрозумів причину його мовчанки: не хотів видавати Мері. Тоді я згадав, що Ви застали її біля вікна і що вона знепритомніла, побачивши діадему в руках Артура. Мої припущення перетворилися на впевненість”.

2. Можна припустити, що вбивство N. було вчинено з метою пограбування. Однак це здавалося малоімовірним, оскільки N. був одягнений погано і коштовностей при собі не мав. Вбивство могло бути вчинено з помсти, але люди, які знали N., характеризували його як людину сором’язливу, тиху. Останні три роки він працював у школі і не мав ніяких сварок. Ці обставини робили більш ймовірним припущення, що вбивство було вчинено із хуліганських мотивів. Привертало увагу також те, що напад відбувся на одній з головних вулиць міста, поблизу кінотеатру та відділу міліції.

3. При розслідуванні справи про вбивство слідчий дійшов висновку, що вбивство з метою пограбування в даному випадку виключається. Про це свідчить наявність одягу вбитого,

коштовностей та грошей. Припущення про те, що злочинцю перешкодили пограбувати вбитого, також не знаходило підтвердження: на місці злочину були сліди перетягнення трупа від місця вбивства; шарф, кепка і носовичок сховані в одній із труб, яка була поблизу; були також сліди пальців людини, яка брала сніг, імовірно для того, щоб помити руки. Усе це дозволяло зробити висновок, що злочинцю ніхто не перешкодив і він не квапився залишати місце вбивства.

72. Доберіть аргументи до тез. Аргументуйте тези, використовуючи різні види недедуктивних (правдоподібних) міркувань.

1. Деякі злочини є умисними.
2. Кількість злочинів у країні, зазвичай, пов'язана із стабільністю життя людей у цій країні.
3. Можливо, обвинувачений буде засуджений на два роки.
4. Якщо свідок сказав хоч раз неправду, можна відхилити всі його свідчення.
5. Осінь у цьому році, імовірно, буде сухою.

Тема 14. Доведення і спростування (продовж.)

П л а н

1. Поняття про спростування.
2. Види спростувань.

73. Виконайте модульну контрольну роботу за матеріалом III розділу.

Тема 15. Гіпотеза

П л а н

1. Поняття про гіпотезу. Види гіпотез.
2. Побудова та логічні засоби підтвердження гіпотез.

Підведення підсумків навчання за семестр.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ЛОГІКИ

Абстрагування (від лат. *abstractio* – видалення, відвернення) – мисленнєве виокремлення часткових або загальних ознак предметів або явищ (їх властивостей або відношень) і уявного відволікання їх від інших ознак.

Алогізм (від грец. *a* – не і *logos* – слово, вчення, думка) – міркування, у якому порушені закони й принципи логіки. Унаслідок порушення правил мислення **А.** містить помилку логічну.

Аналіз і синтез – аналіз (від грец. *analysis* – розклад, розчленування) – поділ цілого на складові частини; синтез (від грец. *synthesis* – з'єднання) – об'єднання здобутих під час **А.** частин об'єкта або об'єднання кількох об'єктів у деяку систему.

Аналогія (від грец. *analogia* – відповідність, подібність, схожість) – подібність предметів, явищ. Умовивід за **А.** (або просто *a.*) – умовивід, у якому на підставі схожості об'єктів за якимись ознаками робиться висновок про можливу схожість за іншими ознаками.

Антецедент і консеквент (лат. *antecedens* – попередній і *consequens* – наслідок) – два висловлювання, з яких за допомогою *імплікації* (“якщо..., то ...”) утворюється деяке третє висловлювання – імплікативне. **А.** – висловлювання, що стоїть після слова “якщо”, **К.** – висловлювання, що стоїть після слова “то”.

Антитеза (від грец. *antithesis* – протиставлення) – судження, яке суперечить *тезі* доведення.

Апагогічне (непряме) доведення – непряме доведення тези, коли робиться припущення про істинність судження, що суперечить їй (антитезі).

Аргумент (лат. *argumentum*, від *arguo* – доводжу, виявляю) – судження, за допомогою якого з'ясовується істинність іншого судження (тези).

Аристотель (384 – 322 рр. до н.е.) – давньогрецький філософ, учений-енциклопедист, “батько формальної логіки”.

Атрибутивне судження (лат. *attributum* – невід'ємний) – різновид суджень у логіці традиційній. **А. с.** щось стверджує або заперечує стосовно зв'язку між суб'єктом і предикатом за формулою “*s є p*” або “*s не є p*”.

Безвідносне поняття – поняття, яке не знаходиться в безпосередньому зв'язку з іншими поняттями, напр., поняття “всесвіт”.

Більший засновок – судження, в яке входить більший термін силогізму.

Більший термін – термін, який є предикатом висновку силогізму.

Вивід – ментальна дія, роздум, міркування, у процесі яких із будь-яких вихідних суджень (засновків), застосовуючи правила логіки, одержують нове судження (висновок).

Видове поняття – поняття, яке відображує суттєві ознаки класу предметів, що є видом якогось роду. **В. п.** – підпорядковане поняття: його обсяг входить в обсяг ін.

Визначення, дефініція (від лат. *definitio* – визначаю межу) – логічна операція, за допомогою якої встановлюється зміст понять.

Визначення генетичне (грец. *genesis* – джерело) – особливий тип визначення, а саме: визначення через вказівку на способи створення, виникнення, здобуття, побудови об'єкта, що визначається.

Визначення номінальне – визначення, пов'язане з формулюванням значення поняття, з його простим перекладом або тлумаченням.

Визначення остенсивне – визначення шляхом безпосереднього показу (демонстрації) об'єкта, для якого формулюється поняття.

Визначення реальне – визначення, за допомогою якого об'єкт, що нас цікавить, виділяється з численних об'єктів на підставі деякої відмінної ознаки.

Визначення через рід і видову відмінність (родовидове визначення) – найпоширеніший різновид реальних визначень, у ньому об'єкт, що визначається, виділяється серед інших об'єктів обсягу ширшого поняття (роду) за допомогою ознаки відмінності. Видова відмінність – це ознака чи група ознак, за якими відрізняється предмет, що визначається, від решти предметів, що входять у цей рід. **В. ч. р. і В. в.** можна виразити такою формулою: $A \in Bc$, де $A - Dfd$, $Bc - Dfn$, при цьому B – рід, а c – видова відмінність.

Визначення явне – це визначення, у якому зміст поняття розкривається через безпосередній перелік суттєвих ознак. **В. я.** має структуру $Dfd = Dfn$. **В. я.** протиставляється визначенню неявному.

Гіпотеза (грец. $\nu\lambda\omicron\delta\epsilon\sigma\iota\zeta$ – основа, припущення) – положення, що висувається як умовне, імовірнісне пояснення причин того чи іншого явища, або припущення, у якому передбачається існування якого-небудь об'єкта чи його властивості, поведінки тощо.

Гіпотетичне твердження – припущення, яке може бути як істинним, так і хибним.

Дедукція (лат. *deductio* – виведення) – метод міркування, який є переходом від засновків із більш загальним знанням до висновку із менш загальним знанням, тобто знанням про окреме, одиничне.

Денотат (лат. *denotatio* – позначення) – предмет, що позначається в природній мові власною назвою, а в логічній мові – константою або термом, чи клас предметів, який позначається в природній мові загальною назвою, а в логічній мові предметною змінною.

Деонтична модальність, нормативна модальність – загальна назва для групи модальних понять, таких, як поняття “обов'язково”, “дозволено”, “заборонено”, “повинен”, “може”, “не повинен” та ін.

Дефінісндум (лат.) – те поняття, яке визначається за допомогою інших понять. Напр., у визначенні “Спростування – це установлення хибності або необґрунтованості тези” **Д.** буде поняття “спростування”.

Дефініснс (лат.) – поняття або множина понять, за допомогою якого або яких визначається деяке інше поняття. Напр., у визначенні “Спростування – це установлення хибності або необґрунтованості тези” **Д.** будуть слова “установлення хибності або необґрунтованості тези”.

Диз'юнкція (лат. *disjunctio* – роз'єднання, розрізнення) – логічний сполучник, який заміщує у формальній мові сполучник “або” природної мови.

Дилема (від грец. *di(s)* – двічі і *lemma* – припущення) – умовно-розподільний умовивід, у якому засновками є умовні та розподільні судження.

Дихотомія (грец. διχотоμία – поділ надвоє) – поділ обсягу поняття на взаємовиключні частини за допомогою заперечення.

Доведення – міркування, за якого встановлюється істинність певного твердження через його зіставлення з іншим твердженнями, істинність яких доведена раніше.

Доведення від супротивного, непряме доведення – доведення, коли істинність тези встановлюється шляхом демонстрації хибності протилежного їй припущення.

Доказовість – обґрунтованість тези, доведення аргументами.

Достатньої підстави закон – логічний закон, згідно з яким для кожного твердження необхідно наводити аргументи щодо його істинності. Разом із законом тотожності, законом несуперечності й законом виключеного третього він складає список основних законів логіки.

Достовірність – обґрунтованість, доказовість, беззаперечність суджень.

Думка – акт мислення, результат або продукт мислення, ідея, зміст мислення. **Д.** виражаються у формі понять, суджень і умовиводів.

Еквіваленція (від лат. *aequalis* – рівний і *valutis* – має силу) – висловлювання складне типу “А, якщо і тільки якщо В” ($A \leftrightarrow B$). **Е.** складається з двох імплікацій “ $A \rightarrow B$ ” і “ $B \rightarrow A$ ”.

Екзистенціальне судження (від лат. *existentia* – існування) – висловлювання про існування якихось об’єктів.

Елемент множини – об’єкт, що входить до якоїсь множини.

Ентимема (від грец. *en thyme* – на думці, на гадці) – умовивід, у якому відсутнє явне формування деяких засновків або висновку.

Епіхейрема (від грец. *epiheirema* – умовивід) – скорочений силогізм, де обидва засновки є ентимемами.

Загальне поняття – поняття, у якому відображені ознаки класу однорідних предметів. **З.п.** може відобразити ознаки класу зі скінченною кількістю предметів і ознаки класу з нескінченною кількістю предметів.

Загальне судження – судження, у якому щось стверджується або заперечується про кожен предмет якогось класу предметів.

Загальнозаперечне судження – судження, яке одночасно є загальним за обсягом і заперечним за змістом.

Загальноствердне судження – судження, яке одночасно є загальним за обсягом і ствердним за змістом.

Закон виключеного третього – логічний закон, за яким істинним є тільки одне з суперечливих висловлювань: або саме висловлювання, або його заперечення.

Закон зворотного відношення між змістом і обсягом поняття – закон традиційної логіки, який установлює співвідношення обсягу поняття і його змісту.

Закон мислення – термін, що означає формально-логічні закони. у логіці традиційній до них належать закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього й закон достатньої підстави (див. достатньої підстави принцип).

Закон несуперечності – логічний закон, за яким висловлювання і його заперечення не можуть бути одночасно істинними.

Закон тотожності – один із чотирьох законів логіки традиційної. **З. т.** вимагає під час міркування не змінювати зміст понять, які використовуються.

Заперечення – логічна операція, за допомогою якої із певного висловлювання отримуємо нове висловлювання.

Заперечне визначення – визначення, у якому поняття визначається на підставі констатації відсутності ознаки.

Заперечне поняття – поняття, у якому вказано на відсутність у предмета тієї чи іншої ознаки (напр., “неспокійний”, “незвичайний”).

Засновок – висловлювання, яке є вихідним при побудові виводу.

Зв’язка – (у логіці традиційній) елемент простого судження, який поєднує суб’єкт і предикат. **З.** виражається словом “є”.

Зміст поняття – сукупність ознак предмета, ядром якої є суттєві ознаки.

Знак – матеріальний об'єкт, котрий відносить до ін. об'єкта. Розрізняють мовні й немовні **З**.

Значення – характеристика знака. Нею може бути або істиннісне значення, або смисл. Розрізняють предметне, смислове й експресивне **З**. Предметним **З**., або денотатом, є предмет, який позначається знаком.

Імплікація (лат. *implicatio* – сплетення) – одна з основних логічних операцій символічної логіки, за допомогою якої з двох простих суджень будується складне судження, що також називається **І**., або імплікативним судженням.

Індукції методи (від грец. *methodos* – правило, шлях, спосіб) – методи встановлення причинних зв'язків між явищами; описані англ. філософом *Беконом*.

Індукція (лат. *inductio* – наведення) – метод пізнання, який містить узагальнення результатів спостережень і експериментів.

Індукція неповна – різновид індукції, у якому на відміну від індукції повної отримуємо не необхідний, а імовірнісний висновок, оскільки наслідок впливає зі знання властивостей тільки деяких об'єктів класу, що розглядається.

Індукція повна – різновид індукції, що ґрунтується на тому, що певна властивість належить усім об'єктам класу, що розглядається.

Індукція через відбір фактів – індукція, яка ґрунтується на повторюваності фактів.

Індукція через простий перелік – індукція, яка ґрунтується на випадковій подібності явищ і властивостей.

Категоричне судження – термін логіки традиційної для позначення судження, у якому предикат стверджується або заперечується стосовно суб'єкта.

Категоричний силізм – дедуктивний умовивід, у якому із двох суджень (засновків), що мають суб'єктно-предикатну структуру, впливає нове судження (висновок), що має також суб'єктно-предикатну структуру.

Категорія (від грец. *katagoreo* – промовляти на майдані) – найзагальніше поняття, яке фіксує найбільш суттєві фундаментальні закономірні зв'язки й відношення реальної дійсності та пізнання.

Квантори (лат. *quantum* – скільки) – логічні оператори, які вказують на “кількість” індивідів, що належать до сфери міркування. Розрізняють **К.** загальності – $\forall$ (“всі..., такі що...”) і **К.** існування – $\exists$ (“деякі..., такі що...”, “існує..., такий що...”).

Клас – сукупність об'єктів, які об'єднуються за певною спільною властивістю чи відношенням. Об'єкти, що входять до **К.**, називаються його елементами.

Класифікація (від лат. *classis* – розряд, клас і *facere* – робити) – багаторазово здійснений логічний поділ обсягу родового поняття на види й підвиди.

Коло у визначенні – помилка логічна, що породжується порушенням одного з правил визначення. **К.** у **в.** полягає в тому, що при визначенні певного поняття, яке його визначає, саме визначається за допомогою того поняття, яке підлягає визначенню.

Контрадикторність (від лат. *contradictorius* – суперечний) – відношення між суперечними судженнями. У логіці традиційній суперечними одне одному є загальноствердні й частковозаперечні судження, загальнозаперечні й частковоствердні судження, за умови, що в них збігаються і суб'єкти, і предикати.

Контрарність (від лат. *contrarius* – протилежність) – логічне відношення між протилежними судженнями, тобто між загальноствердними й загальнозаперечними судженнями, які мають ті ж самі суб'єкт і предикат.

Кон'юнкція (лат. *conjunctio* – зв'язок, сполучення) – логічна операція над висловлюваннями, за допомогою якої із кількох висловлювань, простих чи складних, здобувають нове висловлювання складне, яке називається кон'юнктивним або просто **К.**

Логіка (грец. *λογος* – слово, поняття, міркування, розум) – 1) наука про закони, форми й операції правильного мислення; 2) наука про способи правильного міркування.

Логічна правильність – відповідність міркувань законам і правилам логіки. Поняття **Л. п.** є спорідненим поняттю “істина”, проте ці поняття приписуються різним сутностям. У логіці поняття “істина” (істинність) стосується речень і висловлювань. Поняття “правильність” стосується міркувань: міркування правильне, коли з істинних засновків випливає істинний висновок.

Логічне впливання – термін для позначення одного з фундаментальних, вихідних понять логіки – поняття відношень між засновками й висновком.

Логічне протиріччя – відношення між двома висловлюваннями, одне з яких є запереченням іншого.

Логічний квадрат – схема, призначена для запам'ятовування логічних відношень між загальноствердними (*A*), загальнозаперечними (*E*), частковоствердними (*I*) і частковозаперечними (*O*) судженнями, які мають однакові суб'єкти й предикати.

Менший засновок – судження, в яке входить менший термін силогізму.

Менший термін – термін, який є суб'єктом висновку категоричного силогізму.

Метод єдиної відмінності – метод індукції, в основу якого покладено порівняння двох рядів обставин, схожих в усьому, окрім однієї обставини.

Метод єдиної подібності – метод індукції, за яким, якщо певні обставини з трьома ознаками, які формально можна подати послідовністю символів *ABC*, викликають явище *a* і обставини *ADE* та спричиняють явище *a*, тоді доходять висновку, що *A* є причиною явища *a*.

Метод залишків – метод індукції, який спирається на ідентифікацію комплексу причин та їх наслідків.

Метод супутніх змін – метод індукції, який базується на принципі виключення обставин, які не можуть бути причинами досліджуваного явища.

Мислення – 1) вища психічна функція людини; 2) процес відображення дійсності в поняттях, теоріях, гіпотезах тощо.

Множина – набір, сукупність, зібрання об'єктів, що

мають загальні властивості (напр., множина натуральних чисел, кодекс законів і т.д.).

Мова логіки – штучна мова, призначена для вияву логічної форми міркувань.

Модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) – характеристика змісту висловлювань, розгляд їх із тієї чи іншої точки зору. Модальна характеристика виражається за допомогою понять “необхідно”, “можливо”, “обов’язково”, “дозволено” тощо.

Модус (лат. *modus* – міра, спосіб, образ, вид) – властивість об’єкта, якою він володіє лише за певних умов і яку він може втрачати чи набувати залежно від обставин. **М.** протиставляється атрибуту – невід’ємній властивості предмета.

“Не випливає” (лат. *non sequitur*) – помилка логічна у доведенні тези, що полягає у відсутності логічного зв’язку між нею й аргументами доведення.

Необхідні й достатні умови – умови, які встановлюють залежність істинності одного висловлювання від того, що висловлено в іншому висловлюванні.

Несумісні поняття – поняття, обсяги яких не мають спільних елементів.

Несуперечливість – властивість теорії, яка полягає в тому, що з її аксіом не виводяться суперечливі висловлювання. **Н.** теорії означає, що ніяке твердження не може бути в ній одночасно доведеним і спростованим.

Неявне визначення поняття – визначення через вказівку на контекст. До **Н. в. п.** належать, напр., аксіоматичні визначення. **Н.в.п.** відрізняється від явного визначення через рід і видову відмінність, в якому встановлюються суттєві ознаки предмета.

Обґрунтування – наведення підстав для висловлювання тих чи інших тверджень, оцінок, прийняття рішень.

Обернення (лат. *conversio*) – один із способів безпосереднього умовиводу, який полягає в перетворенні суджень шляхом взаємної заміни місцями суб’єкта і предиката.

Обмеження – логічна операція, що полягає в переході від поняття, котре має більший обсяг, до поняття з меншим обсягом через додавання до ознак вихідного поняття нових ознак.

Обсяг поняття (англ. *concept, extension*) – множина предметів, кожен із яких має ознаки, що складають зміст відповідного поняття.

Одиничне судження – судження, у якому певна ознака стверджується або заперечується стосовно окремого об'єкта або множини об'єктів.

Ознака – особливість об'єкта, за якої він є подібним до інших об'єктів або відмінним від них.

Оператор (лат. *operator* – діючий) – один із типів символів формалізованих мов. Зазвичай **О.** визначається як вираз, котрий зв'язує предметні змінні.

Операційне визначення – визначення терміна або поняття через його зіставлення з операціями (спостереження, вимірювання) над об'єктом (процесом, подією, явищем тощо).

Парадокс (від грец. *para* – близько, проти, *doxa* – думка) – твердження, яке суперечить загальноприйнятій думці. За своєю структурою **П.** – це поєднання двох протилежних тверджень, на підтримку кожного з яких можуть бути наведені переконливі підстави.

Паралогізм (від грец. *paralogismos* – неправильне, хибне міркування) – помилка логічна, пов'язана з ненавмисним порушенням законів і правил логіки. На відміну від **П.**, інша логічна помилка, софізм, робиться з усвідомленою метою ввести в оману, обґрунтувати хибне твердження.

Перетворення (лат. *obversio*) – безпосередній умовивід, який полягає в тому, що предикат вихідного судження (засновку) замінюється його запереченням і, навпаки, заперечення предиката замінюється його ствердженням.

Підпорядкування понять – таке відношення між поняттями, коли обсяг одного поняття входить в обсяг іншого.

Підпротилежні судження – частковоствердне і частковозаперечне судження про предмети одного й того ж класу.

Підстава – частина судження, у якій відображається умова, від якої залежить істинність наслідку.

Поділ поняття – логічна операція, за допомогою якої обсяг поняття поділяється на певні класи виходячи з наявності якоїсь ознаки в об'єктів, що складають обсяг поняття, яке поділяється.

Полісилогізм – складний силогізм, що складається з кількох простих силогізмів.

Помилка логічна – усвідомлене чи неусвідомлене порушення логічних законів. У першому випадку **П. л.** називають софізмом, у іншому – паралогізмом.

Поняття – форма мислення, котра відтворює суттєві властивості об'єктів і відношення між ними.

Предикат (лат. *praedicatum* – те, що сказане) – вираз, яким позначаються певні ознаки, тобто властивість чи відношення. **П.**, який позначає властивість, є одномісним **П.** (напр., “бути корисним”). **П.**, який позначає відношення, є багатомісним (напр., двомісний **П.** “захоплюється”).

Принцип однозначності – принцип, згідно з яким мовний вираз має позначати лише один об'єкт (клас об'єктів) чи одну властивість. Напр., індивідна константа має позначати лише один об'єкт.

Причинний зв'язок – такий зв'язок між явищами, за якого перше з них є причиною, а друге – наслідком.

Проблема (грец. *πρόβλημα* – перепона, утруднення, завдання) – форма розвитку наукового знання.

Протилежні (контрарні) поняття (лат. *contrariae*) – несумісні поняття, обсяги яких виключають один одне, але не вичерпують обсяг поняття, родового по відношенню до них, якому вони супідрядні.

Протиставлення предикату – умовивід, побудований із одного засновку, у якому суб'єктом висновку є поняття, яке суперечить предикату засновку, предикатом висновку є суб'єкт засновку, а зв'язка змінюється на протилежну за якістю.

Пряме доведення – доведення, при якому з аргументів (засновків) за допомогою правил виводу отримують тезу доведення.

Редукція – зведення складного до простого, цілого до якоїсь з його частин, зменшення кількості і величини об'єктів, спрощення їх структури.

Рівнозначність – відношення між висловлюваннями або їх символічним вираженням у логічній мові, коли поняття мають однакове істиннісне значення.

Рівноб'ємність – таке відношення між поняттями, коли їх обсяги цілком збігаються.

Родове поняття – поняття, до обсягу якого входять менші обсяги видових понять.

Розподіленість термінів у судженні – відношення між обсягами термінів судження. Термін розподілений, якщо він узятий у повному обсязі. Це відбувається, коли його обсяг повністю входить в обсяг іншого терміна або повністю виключається з нього. Термін не розподілений, якщо взятий не повністю (його обсяг лише частково входить в обсяг іншого терміна).

Розподільне судження – складне судження, утворене з двох чи більшої кількості суджень за допомогою логічного сполучника “або”.

Розподільно-категоричний силогізм – силогізм, засновками якого є розподільне і категоричне судження. **Р.-к. с.** має два модуси – ствердно-заперечний і заперечно-ствердний.

Семіотика – загальна теорія знакових систем, розділами якої є синтаксис, семантика і прагматика.

Середній термін силогізму (лат. *terminus medius*) – термін простого категоричного силогізму, який входить в його обидва засновки, не входить у висновок.

Силогізм – (від грец. *συλλογισμοι* – вивід, зв'язок, міркування) – дедуктивний умовивід. Найбільш поширеним є категоричний **С.** – такий умовивід, висновком якого є твердження про відношення між двома термінами (крайні терміни), зроблене на підставі тверджень про їх відношення до деякого третього терміна (середній термін), що є в засновках, але відсутній у висновку.

Софізм (від грец. *sofistos* – майстерність, уміння) – міркування, яке містить приховану помилку логічну, міркування, у якому неправда навмисно видається за істину.

Сполучники логічні – один із різновидів складових мови логічної системи. За допомогою **С. л.** із простих висловлювань або висловлювань складних будуються інші, більш складні висловлювання.

Спростування – логічна процедура, спрямована на встановлення хибності чи недоказовості того або іншого положення.

Стрибок у поділі (лат. *saltus sive hiatus in dividendo*) – логічна помилка в поділі обсягу поняття, що спричинена порушенням правила поділу: “поділ має бути безперервним”.

Структура (лат. *structura* – будова, розміщення, порядок) – 1) спосіб зв’язку предметів і явищ, частин (елементів) цілого, зокрема, окремого чи предмета явища; 2) спосіб організації систем об’єктів.

Суб’єкт – термін логіки традиційної, що репрезентує ту частину судження, за допомогою якої позначається конкретний або абстрактний об’єкт, про який ідеться в судженні.

Субконтрарність – відношення між частковоствердним і частковозаперечним судженнями про предмети одного й того ж класу.

Сувора диз’юнкція – логічний сполучник, який стоїть між судженнями, які виключають одне одного.

Судження – думка, виражена у формі розповідного речення. Не суттєво, якою мовою виражене С. Одне й те саме С. може бути виражене як різними реченнями однієї і тієї ж мови, так і реченнями різних мов.

Сумірність поділу обсягу поняття – одна із властивостей логічної операції поділу обсягу поняття, яка виражається в тому, що, поділяючи обсяг поняття, необхідно точно перерахувати всі види, що входять в обсяг поняття, яке розділяється, не зменшуючи й не збільшуючи їх кількості.

Супідрядні поняття – поняття, обсяги яких входять в обсяг деякого відмінного від них поняття. Обсяги супідрядних понять складають частини родового поняття, що не співпадають одна з одною.

Суттєва ознака – ознака, без якої предмет, явище, подія, стан, процес існувати не можуть; ознака, яка належить певним представникам вказаних онтологічних сутностей завжди і яка виражає їх суть, тим самим відрізняючи їх від інших представників зазначених категорій.

Теза (від грец. *thesis* – положення, твердження) – разом із аргументами і демонстрацією складає структуру доведення. Т. – твердження, істинність якого потрібно обґрунтувати.

Термін (лат. *terminus* – границя, межа, кінець) – слово або словосполучення природної чи штучної (напр., наукової) мови, що називає конкретний чи абстрактний об’єкт або групу об’єктів. Такі об’єкти називаються предметним значенням **Т**. Поняття про ці об’єкти називається смислом **Т**.

Тотожність – відношення між об’єктами, яке фіксує повний збіг їх властивостей або їх нерозрізненість стосовно якоїсь сукупності властивостей.

Традукція (лат. *traductio* – переміщення) – умовивід, у якому засновок і висновок є судженнями однакової загальності.

Транзитивність (лат. *transitus* – перехід) – властивість відношення між об’єктами, коли із наявності цього відношення між об’єктами *a* і *b* і між об’єктами *b* і *c* випливає його наявність і між об’єктами *a* і *c*.

Узагальнення (лат. *generalisatio*) – логічна операція, що полягає в переході від одиничного до загального, від загального певного рівня до загального більш вищого рівня.

Умовивід – процес виведення якогось судження з одного або кількох інших суджень.

Умовивід безпосередній – виведення висновку з одного засновку.

Умовне судження – термін логіки традиційної, який використовується для позначення складного судження, побудованого за допомогою сполучника “якщо..., то...”.

Умовний умовивід – умовивід, засновками якого є умовні судження.

Умовно-категоричний силогізм – силогізм, засновками якого є умовне і категоричне судження.

Фальсифікація (від. лат. *falsus* – хибний, *facio* – роблю) – процедура, що встановлює хибність теорії чи гіпотези в результаті перевірки їх наслідків. **Ф.** використовується як один із критеріїв науковості гіпотез і теорій.

Фігури силогізму – форми категоричного силогізму, які визначаються місцем середнього терміна в його засновках.

Форма мислення – спільна назва для суджень, понять і умовиводів. **Ф. м.** є відображеннями різних фрагментів реального світу. У них зафіксовані типові відношення між предметами,

явищами, подіями й процесами зовнішнього світу. Правильність відображення перевіряється практичною діяльністю людей.

Формальна логіка – наука про структуру висловлювань, виводів і доведень. У своєму аналізі міркувань **Ф. л.** відволікається від їх змісту, звертаючи основну увагу на їх форму.

Часткове судження – судження, у якому щось стверджується або заперечується про частини об'єктів якогось класу.

Частковозаперечне судження – судження, яке одночасно є і частковим, і заперечним.

Частковоствердне судження – судження, яке одночасно є і частковим, і ствердним.

Чисто умовний силогізм – силогізм, у якому обидва засновки і висновок є умовними судженнями.

“Якщо..., то...” – сполучник, що зв'язує два висловлювання. Нове висловлювання є хибним тільки в тому випадку, якщо перше висловлювання істинне, а друге – хибне. У решті випадків нове висловлювання істинне. У символічний спосіб сполучник “якщо..., то...” позначається або знаком $\rightarrow$, або знаком $\supset$, або знаком $\Rightarrow$ (див. *Імплікація*).

“Якщо і тільки якщо” – логічний сполучник, що зв'язує два висловлювання. Нове висловлювання істинне тоді, якщо обидва вихідні висловлювання істинні або обидва хибні. Цей сполучник позначається або знаком $\leftrightarrow$, або знаком $\Leftrightarrow$, або знаком $\equiv$, або знаком $\sim$ (див. *Еквіваленція*).

6. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) КОНТРОЛЬ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Поточне тестування		
Модуль 1: Предмет та значення логіки. Поняття	Модуль 2: Судження. Осно- вні закони логіки	Модуль 3: Умовивід. Доведення
24	24	24

Змістовий модуль 1 охоплює теми:

1. Предмет та значення логіки.
2. Логіка і мова.
3. Логічна характеристика понять. Види понять.
4. Логічні операції з поняттями.

Змістовий модуль 2 охоплює теми:

5. Судження.
6. Основні закони логіки.

Змістовий модуль 3 охоплює теми:

7. Загальна характеристика умовиводів
8. Дедуктивні умовиводи
9. Недедуктивні умовиводи
10. Доведення і спростування
11. Гіпотеза.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Індивідуальна робота з логіки – це такий вид діяльності, у ході якої студент, керуючись спеціальними методичними вказівками викладача, здобуває й удосконалює знання, уміння й навички: навчається застосовувати логічні закони, прийоми й операції на практиці, у процесі міркування.

Мета полягає в засвоєнні необхідних для кваліфікаційного рівня майбутнього юриста знань із логіки, формуванні вміння застосовувати логічні закони, прийоми й операції на практиці – у процесі міркування і доведення, при побудові й аналізі текстів, у професійній комунікації.

Зміст індивідуальної роботи – якісне опрацювання запланованого навчальною програмою основного і додаткового матеріалу з логіки, виконання практичних завдань: вправ, задач, тестів.

Кафедра логіки забезпечила студентів програмою та підручником, авторами якого є викладачі кафедри, словником логічних термінів, хрестоматією, планами практичних занять. У наявності електронні версії всього навчально-методичного комплексу.

Кафедра логіки також пропонує різноманітні форми індивідуальної роботи. Відповідно до вимог “Положення про організацію навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи підготовки фахівців” це насамперед:

- підготовка рефератів із проблемних питань;
- підготовка тез та статей з актуальних проблем логіки;
- опрацювання додаткового матеріалу для якісного проходження поточного модульного контролю;
- обговорення проблемних і науково-дослідницьких питань логіки в межах індивідуальних консультацій з викладачами кафедри;
- переклади й анотування окремих глав монографій, статей іноземних авторів;
- складання бібліографії із запропонованої викладачем теми;

– вивчення тем і проблем, які не виносяться на лекції й семінарські заняття;

– виконання практико-аналітичних завдань.

Контроль над індивідуальною роботою студентів здійснюється в ході проміжного тестування, виконання письмових контрольних робіт, індивідуальних консультацій. За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимально 28 балів.

Оформлення та порядок надання письмових робіт

Шрифт: Times New Roman – 14;

інтервал – 1,5;

поля – 2 см (зверху, знизу, справа), 3 см (зліва),

відступ – 1 см;

мова роботи – українська.

Оформлення титульної сторінки: (дод.1).

Обсяг роботи – 10-12 сторінок. Робота повинна мати завершений вигляд. Тема вважається розкритою, якщо в роботі послідовно (за наведеним планом) і змістовно висвітлено всі питання в повному обсязі, правильно й логічно використано рекомендовану та додаткову літературу. Викладання матеріалу бажано розпочати з короткого вступу. Цитати необхідно брати в лапки, унизу сторінки давати точні й повні посилання на конкретне джерело. Наприкінці роботи робиться висновок та надається список використаної літератури.

Зразок оформлення титула

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет “Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого”

кафедра логіки

“Основні закони логіки”

Виконав Грищенко Іван Васильович,
студент 1 гр., 3 к., 2 ф-ту

Науковий керівник –

Харків
2013

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Логіка як наука. Історичні етапи розвитку науки логіки.
2. Поняття про мислення. Характеристики абстрактного мислення.
3. Мислення й мова.
4. Історичні зв'язки між логікою та правом. Значення логіки для юридичної науки та практики.
5. Поняття й слово.
6. Прийоми утворення понять.
7. Логічна структура поняття.
8. Види ознак, що складають зміст поняття.
9. Закон зворотного відношення між змістом й обсягом понять.
10. Екстенсіональна характеристика понять (види понять за обсягом).
11. Іntenсіональна характеристика понять (види понять за змістом).
12. Відношення між поняттями. Зображення їх за допомогою кіл Ейлера.
13. Узагальнення як логічна операція над поняттями.
14. Обмеження як логічна операція над поняттями.
15. Операції з класами як множинами (об'єднання, перехрещення, додавання).
16. Правила поділу понять.
17. Види поділу понять.
18. Класифікація та її значення для юридичної теорії та практики.
19. Види класифікації.
20. Правила визначення й помилки, можливі при визначенні.
21. Види визначень.
22. Судження та речення.
23. Прості судження, їх типи й структура.
24. Види атрибутивних суджень за кількістю і якістю.
25. Розподіленість термінів у простих атрибутивних судженнях.

26. Відношення між атрибутивними судженнями. Логічний квадрат.
27. Релятивні та екзистенційні судження.
28. Єднальні (кон'юнктивні) судження.
29. Розділові (диз'юнктивні) судження.
30. Імплікативні судження.
31. Еквівалентні судження.
32. Поняття про модальність суджень. Види модальності.
33. Закон тотожності.
34. Закон несуперечності.
35. Закон виключеного третього.
36. Закон достатньої підстави.
37. Умовивід як форма мислення.
38. Безпосередні умовиводи.
39. Категоричний силогізм: визначення та складові елементи.
40. Аксиома та загальні правила категоричного силогізму.
41. Правило та модуси I фігури ПКС.
42. II фігура категоричного силогізму: правило та модуси.
43. III фігура категоричного силогізму: правило та модуси.
44. IV фігура категоричного силогізму: правило та модуси.
45. Простий умовний силогізм.
46. Умовно-категоричний силогізм: структура та модуси.
47. Розподільно-категоричний силогізм: структура та модуси.
48. Еквівалентно-категоричний силогізм.
49. Умовно-розділовий силогізм.
50. Скорочені силогізми (ентимеми).
51. Полісилогізми. Сорит і епіхейрема.
52. Поняття про індукцію. Повна індукція.
53. Неповна індукція: структура та види.
54. Методи наукової індукції.
55. Аналогія: структура та види. Аналогія права та аналогія закону.
56. Структура та побудова доведення.
57. Види доведень.
58. Правила і помилки в доведенні та спростуванні.
59. Спростування.
60. Поняття про гіпотезу. Структура та види гіпотез.

9. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З ЛОГІКИ

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з логіки здійснюється за 100-бальною шкалою на основі результатів поточного модульного контролю (*дали* – ПМК) та індивідуальної роботи студентів. ПМК проводиться у формі тестів. Завдання ПМК оцінюється від 0 до 24 балів з кожного модуля, індивідуальна робота студентів – від 0 до 28 балів.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання контрольних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПМК та індивідуальної роботи студентів.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку згідно з такою шкалою:

Шкала оцінювання

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	За національною системою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НУ “ЮАУ ім. Ярослава Мудрого”
A	ВІДМІННО – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	ДОБРЕ – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79

D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35 – 59
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		1 – 34

10. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Жеребкін В. Є. Логіка: підруч. / В. Є Жеребкін. – К.: Знання, 2004. – 255 с.

Логіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.; за ред. В. Д. Титова. – Х.: Право, 2005. – 208 с.

Логіка: Хрестоматія / авт.-упор. С. Д. Цалін. – 3-ге вид., переробл. і доповн. – Х.: Факт, 2010. – 864 с.

Хоменко І. В. Логіка – юристам: підруч. / І. В. Хоменко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 224 с.

Цалін С. Д. Логічний словник-довідник / С. Д. Цалін. – 4-те вид., виправл. і доповн. – Х.: Факт, 2006. – 400 с.

Щербина О. Логіка для юристів / О. Щербина. – 2-ге вид. – К.: Юрид. думка, 2007. – 264 с.

З М І С Т

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин навчальної дисципліни “Логіка”.....	4
3. Програма навчальної дисципліни “Логіка”.....	5
4. Плани та завдання до практичних занять.....	10
5. Словник основних термінів логіки.....	65
6. Поточний (модульний) контроль знань студентів.....	80
7. Індивідуальна робота студентів.....	81
8. Контрольні питання для підготовки до іспиту з логіки..	84
9. Критерії оцінки успішності студентів з логіки.....	86
10. Список літератури.....	88

Навчальне видання
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЛОГІКА”**

(галузь знань 0304 “Право”, 0302 “Міжнародне право”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрям підготовки 6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародні відносини”)

для студентів I курсу денної форми навчання

У к л а д а ч і: ЮРКЕВИЧ Олена Миколаївна,
ТИТОВ Володимир Данилович,
ЗАРХІНА Стелла Едуардівна,
НЕВЕЛЬСЬКА-ГОРДСЄВА Олена Петрівна,
ПАВЛЕНКО Жанна Олександрівна,
ЦАЛІН Степан Дмитрович

Відповідальний за випуск *О. М. Юркевич*

Редактор *Л. В. Русанова*
Комп’ютерна верстка *А. В. Старжинської*

План 2013

Підп. до друку 21.02.2013. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 5,6. Облік.-вид. арк. 3,47. Вид. № 301.
Тираж прим. Зам. № 4565. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.